

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

PREDIKING ZONDER DIAKONAAT IS LEEG

Is het diakonaat van de kerk ook aan te duiden als een genademiddel? Dat is de vraag die ik in enkele artikelen aan de orde stel. Ik doe dat aan de hand van de tegenwerpingen waarmee prof. C. Trimp tegen die vraagstelling opponeerde. In de vorige artikelen heb ik geprobeerd in antwoord op Trimps eerste twee bezwaren te laten zien wat m'n bedoeling is met die vraag. Het gaat me er om, dat het diakonaat een volwaardige plaats krijgt binnen de brede context van het heil waarmee Christus zijn gemeente zoekt in deze wereld. Daarbij kan dan juist in het diakonaat goed uitkomen hoe concreet het heil van God is.

Maar er was nog een laatste bezwaar. Ik had bij mijn vraagstelling ook verwezen naar opmerkingen van H. Berkhof, die een veel bredere aanpak van de leer der genademiddelen voorstaat. Ik was me er wel van bewust, dat dat een riskante verwijzing was. Berkhof is niet echt een gereformeerd theoloog. Toch wilde ik die

prikkelende verwijzing laten staan. Zo'n prikkel heb je wel eens nodig. Maar uiteraard kon ik verwachten dat Trimp er de vinger bij legde.

Trimps laatste bezwaar

3 Het citaat van H. Berkhof noemt u een 'zuiver uitgangspunt'. Dat citaat luidt: 'Het getuigenis zonder diakonia blijft leeg; zoals de diakonia zonder het getuigenis stom blijft'.

Mijns inziens is het getuigenis nooit leeg. Geloof zonder werken is dood, maar het getuigenis is instrument van de Geest met het oog op het geschenk van het geloof (Zondag 25). Als zodanig is het getuigenis ook 'diakonia' (van het Woord). Mijn vraag is: gaat u niet te argeloos om met het citaat van H. Berkhof?

Niet leeg

Wie Berkhof argeloos citeert gaat voor de bijl. Dat beseft ik terdege, toen ik naar hem verwees. De leer van de genademiddelen staat bij hem in een onaanvaardbaar kader. Hij heeft op dit punt de opvatting: van de reformatie losgelaten en daartoe in de plaats een moderne visie ontwikkeld, die veel meer nadruk legt op wat de mens doet.

Met de reformatie heeft de kerk weer Ieren zien, dat prediking en sacramenten middelen zijn in Gods hand, waar-

HOOFDARTIKEL

Prediking zonder diakonaat is leeg

C.J. de Ruijter

IN T O F SCHRIFT

April 1994?

J. Holtland

KERKE LIJK LEVEN

Enigheid voor eigenheid

R. ter Beek

Driestarren / M. te Yelde

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Onder Gods leiding

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

MUZIEK

Tekst en uitleg in tonen

J. Smelik

BOEKBESPREKING

Een bijbels reisboek over Handelingen

K.S. in Suid-Afrika

VERSCHEENEN

PERSSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

meec Hij in ons leven aan het werk is. Je kunt daarom zeggen, dat het God de Heilige Geest is die de middelen gebruikt. Natuurlijk is wel belangrijk, dat wij die middelen gelovig ontvangen. Maar het is God die de middelen effectief maakt.

Berkhof ziet dat heel anders. Hij legt een sterke nadruk op de reactie van de mens die de middelen gebruikt. Dat heeft vooral te maken met zijn visie op Gods verbond. Als het gaat om de plaats van de mens in Gods verbond, gebruikt hij hij voorkeur het woord 'participatie'. De mens neemt als Gods bondgenoot deel aan het heilsgescheuren. Dat betekent dat de reactie van de mens ook van beslissende betekenis is. Wat er in de kerk gebeurt (in dit geval gaat dat dus over prediking en sacramenten) ziet Berkhof daarom vooral als 'tussenmenselijke activiteiten' die men zo te zeggen 'op de begane grond' plaatsvindt.² Het werk van God in die middelen wordt daardoor sterk verduisterd. In die gedachtengang wordt de preek leeg, als je niet gelovig luistert. En de doop verliest zijn waarde als je Gods belofte niet aanneemt. Brood en wijn worden krachteloze tekenen, als je niet oprecht de dood van de Here verkondigt. In deze visie wordt het menselijk antwoord bepalend voor de inhoud van de genademiddelen. Tegen die achtergrond zal niemand zo gemakkelijk kunnen instemmen met het bewuste citaat van Berkhof. We herinneren ons juist hoe de NGR laat zien dat de kracht van die middelen niet afhangt van ons geloof. 'Want de sacramenten zijn zichtbare tekenen en zegels van een inwendige en onzichtbare zaak. Door middel daarvan werkt God in ons en door de kracht van de Heilige Geest. Daarom zijn de tekenen niet krachteloos en zonder inhoud, zodat zij ons zouden misleiden, want Jezus Christus is de waarheid ervan en zonder Hem zouden zij niets zijn' (NGB, art. 33).

De middelen zijn dus niet leeg. Op dat punt ben ik het volledig eens met Trimp. Daarom had ik bij mijn verwijzing naar Berkhof me al bij voorbaat afgegrensd van diens visie op de genademiddelen. In mijn proefschrift heb ik dat ook met zoveel woorden aangegeven: 'Tegen Berkhofs opvatting is o.m. in te brengen dat bij hem de aard van de genademiddelen anders wordt helicht. De overdrachtsmiddelen komen bij hem aan de orde binnen het kader van een kerkleer die sterk de nadruk legt op het menselijk karakter van het kerkinstituut. Daardoor worden de genademiddelen niet primair gezien als middel waardoor de Geest het geloof werkt, maar allereerst als activiteiten waardoor mensen deelnemen aan het verbondsgebeuren.'³

Ijdel gebruik

Ik denk, dat in het bovenstaande al blijkt dat ik niet echt argeloos bij Berkhof aangesloten heb. Maar daarmee is de vraag van Trimp nog niet voldoende beantwoord. Want terecht stelt hij: Het getuigenis is nooit leeg. In feite heb ik me daar in het bovenstaande ook bij aangesloten. Maar dan blijft de vraag: Hoe kun je dan toch instemmen met een citaat, dat zegt, dat het getuigenis zonder diakonia leeg is.

Voor het antwoord op die vraag zou ik willen verwijzen naar het derde gebod. Daar verbiedt de Here ons om zijn naam ijdel te gebruiken. In de praktijk zijn we geneigd dat gebod snel te betrekken op het vloeken. Mens het is veel breder. Het is de Here er om te doen, dat de kracht en het evangelie van zijn naam ook metterdaad inhoud geven aan ons leven. Als we dan wel zijn naam dragen en tegelijkertijd onchristelijk leven, beroven we Hem van zijn eer. In dat verband spreekt de bijbel vaak over het 'ontheligen' van Gods naam (vgl. b.v. Lev. 21 : 6).

De vraag is nu: wat betekent ontheiligen hier! Kan het betekenen, dat de naam van God daardoor opeens onheilig is? Natuurlijk niet. Gods naam, dat is eigenlijk God Zelf. En Hij is heilig. Er is geen mens die daar iets van af kan doen. Maar kennelijk kun je toch zo met Gods naam omgaan, dat Hij in een kwaad daglicht gesteld wordt. Het is een huiveringwekkende mogelijkheid, dat je God van zijn eer berooft. Daarvoor waarschuwt God ons juist in het derde gebod. Terwijl Hij heilig is, kun je dus toch zijn naam ontheiligen. Dat doe je als je zijn heilige naam gebruikt in verband met een onheilige manier van leven. Uiteindelijk trekt God dat Zelf wel weer recht, want Hij is een nijverig God. Maar het is voor ons belangrijk om te zien dat die twee toch naast elkaar blijven staan: Gods naam is heilig en tegelijk kun je zijn naam ontheiligen.

Geen vrijblijvendheid

Met opzet verwees ik hierboven naar het derde gebod. Want het getuigenis, waarover Berkhof schrijft, heeft alles te maken met de naam van de Here. In de bijbel wordt de prediking van Gods belofte ook vaak genoemd; het uitroepen van Gods naam (vgl. b.v. Jer. 14 : 9). Gods naam is heilig en tegelijk kun je zijn naam onthei-

KERNREDACTIE

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDF

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. TORBEEK, DRS. B. LUIJTEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DRS. Y. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

J.J.D. BAAS, DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AH te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre H.V. Postrekening 406040 n.v.
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4160 AA Goes. Tel. (01100) 1559

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).
Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betaaltstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto)

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah.
Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

SSN 0165 5191

ligen. Dar was de konklusie van hierboven. Ik zou die konklusie dan ook willen toepassen op het getuigenis (de prediking): Het getuigenis is als insmijnt van de Geest niet leeg, maar tegelijkertijd kun je het getuigenis van zijn heerlijke inhoud beroven. En dan is het wel leeg.

En dat is het wat Berkhof in zijn citaat bedoelde. Het ging hem er om, dat de kerk niet alleen preekt in deze wereld. Als 7ij alleen maar preekt en haar diakonaat verwaarloost, dan stelt dat de boodschap die 7ij verkondigt in een kwaad daglicht. Ze getuigt immers van het heil dat Christus bereidt voor wie Hem liefhebben. Maar ze vertoont in haar diakonia niets van de konkreetheid van dat heil. Haar getuigenis klinkt rijk. Maar haar leven is arm. Als de kerk zo leeft kan het nergens tot uitdrukking komen hoe haar getuigenis metterdaad vol is van het heil dat Christus door zijn Geest wil uitdelen. Dan heeft ze haar getuigenis beroofd van zijn heerlijke inhoud. Haar getuigenis is dan leeg.

Dat was liet, dat ik met dat citaat wilde zeggen. In het diakonaat van de kerk zal blijken, dat haar prediking geen vrijblijvend woord is. Dat is ook het gevaar waar Berkhof in dat verband voor waarschuwt.¹ Prediking zonder diakonaat is leeg.

Terugblik

Met die laatste konklusie ben ik in feite weer terug bij m'n uitgangspunt. Het was me er om te doen, dat er ruimte kwam voor bezinning op de vraag of het diakonaat ook aan te duiden is als genademiddel.² Aan de hand van de bezwaren die Trimp regen die vraagstelling aanvoerde heb ik geprobeerd toch het goede recht van die vraag te verdedigen. Graag geef ik hier ter afsluiting puntsgewijs nog even kort weer, wat daarbij m.i. aan de orde is.

In zijn huidige vorm is de Teer van de genademiddelen te formeel en beperkt. Prediking en genademiddelen functioneren in een veel bredere context. Om (vooral ambtelijke) versmalling van de visie op de genademiddelen te voorkomen moeten we bij de uitwerking niet eenzijdig ons uitgangspunt nemen in Z. 25.

- Het diakonaat van de kerk funktioneert met de prediking van het Woord in het ene perspectief van Gods heil. Daarom is het van belang, dat het diakonaat ook een elementaire plaats ontvangt in de bediening van het heil.
- Het diakonaat is niet zonder meer gelijk te stellen aan prediking en sacramenten. Vanwege het belofte-karakter van Gods heil is de prediking aan te duiden als een primair genademiddel.
- Nadere bezinning op de plaats en het functioneren van het diakonaat zou kunnen aanknopen bij de relatie tussen het Heilig Avondmaal en het diakonaat van de gemeente.
- Verwaarlozing van het diakonaat tast de kracht van de prediking aan doordat er geen verweer meer overblijft tegen vrijblijvendheid van het getuigenis.

Ik hoop hiernee meteen enkele bouwstenen geleverd te

hebben voor de nadere bezinning op de gestelde vraag. De plaats en functie die het diakonaat op dit moment in onze kerken heeft, maken duidelijk dat op een antwoord gewacht wordt.

C.J. de Ruijter

¹ H. Berkhof, *Christelijk geloof*, Nijkerk 1985, 336 v.v. (vgl. 323-326).

² A.w., 341.

³ *Op horizon van het heil*, Kampen 1992, 162.

⁴ Berkhof, a.w., 365.

⁵ Bij het stellen van de vraag ben ik uitgegaan van de huidige indeling van de dogmatiek, die nu eenmaal een apart hoofdstuk over de genademiddelen kent. Uiteraard laat het zich ook goed denken, dat het hoofdstuk van de genademiddelen niet meer afzonderlijk wordt geformuleerd, maar in zijn geheel opgenomen wordt onder de leer van de Heilige Geest. Uiteraard zou dan op die plaats een antwoord op de gestelde vraag gegeven kunnen worden.

Extra nummers van De Reformatie...

kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie Goes, onder vermelding van jaargang en nummer

Dit zijn de kosten (incl. porto)

1 ex.:	f 3,15
2 ex.:	f 5,60
3 ex.:	f 8,25
4 ex.:	f 10,10
5 ex.:	f 11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd

APRIL 1994?

Geloofd zij de God en Vader van onze Here Jezus Christus, die ons naar zijn grote barmhartigheid door de opstanding van Jezus Christus uit de doden heeft doen wedergeboren worden tot een levende hoop...

1 Petrus 1:3

Pasen is weer voorbij. Volgens de kalender van het kerkelijk jaar vieren we weer Pasen op 3 en 4 april 1994. Het is te hopen dat veel mensen er voor die tijd ook nog eens aan denken.

Dat Jezus is opgestaan.

Want dat verandert je leven zo. Daar blijf je toch niet hetzelfde onder?

Daar word je een ander mens van.

Daar word je zodanig een ander incns van, dat je kunt spreken van 'wedergeboren'.

Zo schrijft Petrus over. De opstanding van Jezus heeft ons doen wedergeboren worden. Wat is er dan zo veranderd door de opstanding van de Here Jezus?

Je bent wedergeboren tot een levende hoop.

Van mens zonder hoop. ben je weer een mens met hoop geworden.

Het valt te begrijpen dat Petrus dat zegt. Na Golgotha hield hij alle hoop verloren.

Maar wat veranderde dat, toen hij gekonfronteerd werd met het letterlijk wereld-schokkende feit van de opstanding.

Hij werd er een ander mens van

Weer een mens met hoop.

Niet alleen Petrus: 'die mens heeft doen wedergeboren worden', schrijft hij.

Christenen zijn mens met hoop.

En dan is er hoop, niet een element van onzekerheid. Het gaat hier om de christelijke hoop: verwachting, uitzicht.

Dat houdt een mens op de been.

Niets ondergraaft de levensvreugde meer dan het gebrek aan hoop. Wie geen toekomst meer ziet kan dan wel ophouden.

Jaren geleden had een neerslachtige stemming velen te pakken: de periode van het doemdenken. Die periode is over.

Maar jongeren zijn nog steeds niet enthousiast over het leven, bleek pas nog uit een onderzoek.

Zij hebben gelijk. Tenminste. zonder het weten van de opstanding van Jezus, hebben zij gelijk.

Als Christus niet is opgestaan, laten we eten en drinken en vrolijk zijn, want morgen sterven wij.

Wie niet elke dag Pasen viert heeft geen hoop voor deze wereld, en niet voor zichzelf.

Je blijft aankijken tegen die ijs om te krijgen treurboog: opgaan, blinken en verzinken...

Met veel 'luctor et emergo' kom je er niet. Het lukt je niet om jezelf boven de gebrokenheid van het leven uit te worstelen.

Je komt er alleen bovenuit, als je deel hebt aan Christus.

Met Hem opstaan, tot een nieuw leven.

En daarom ben je zo'n ander mens als je weet van, en gelooft in de opstanding van Jezus Christus.

Hij, de eerste mens, die voorgoed liet graf achter zich heeft gelaten! Dat behoort dus tot de mogelijkheden...

Nier dankzij de vergevorderde medische techniek, de witte-jussen-wereld. Wel bestemd voor hen die witte gewaden dragen, omdat zij gewassen zijn in het bloed van het Lam. Voor hen wordt het mogelijke ook werkelijk: de opstanding tot heerlijkheid.

Wedergeboren tot een levende hoop.

Die hoop hoeft niet beperkt te blijven tot, wat voor ons gevoel kan zijn, de verre toekomst van de opstanding der doden.

Hoop is er voor u, die dit leest. Nu.

Want Jezus leeft. Nu.

En regeert. Nii.

Niet vergeten: nu... . Paren vieren. Niet pas april 1993.

J. Holtland

ENIGHEID VOOR EIGENHEID

Op de synode van Spakenburg-Noord 1987 werd een belangrijk besluit genomen. De Gereformeerde Kerken in Nederland gingen weer in gesprek met de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland. Een lange periode van brieven schrijven over en weer had de zaak geen stap verder gebracht. Het contact zou nu verder lopen via vertegenwoordigers van beide kerken.

Een van de gesprekspunten is de zgn. toeëigening van het heil. Dit onderwerp is door de Christelijke Gereformeerde Kerken op de agenda geplaatst. Ze zijn van mening dat de Gereformeerde Kerken hierin met hen verschillen.

'Toeëigenen' is een oud woord voor 'overhandigen, ter hand stellen'; 'zich toeëigenen' voor 'in ontvangst nemen'. 'Heil' vat heel de verlossing die God in Christus tot stand brengt samen: van vergeving van zonden tot eeuwig leven. Aan 'de toeëigening van het heil' zitten dus twee kanten. Ten eerste: hoe *eigent* in het bijzonder de Heilige Geest mij Gods verlossing *toe*? En: hoe *eigen* ik *me* Gods verlossing *toe*?

De eerste ronde

De eerste ronde gesprekken was van april 1988 tot februari 1989: vier gesprekken. De Gereformeerde Kerken werden vertegenwoordigd door de Deputaten voor het Gesprek met de Christelijke Gereformeerde Kerken. De Christelijke Gereformeerde Kerken door de Deputaten voor de Vertegenwoordiging der kerken.

'De toeëigening van het heil' kwam ter sprake in het tweede gesprek, 28 september 1988 te Nunspeet. En opnieuw in het vierde gesprek op 2 februari 1989, ook in Nunspeet. De christelijke gereformeerde deputaten hadden vijf vragen opgesteld.

Omdat die vragen het probleemgebied aardig volledig bestrijken geef ik ze hier weer (ik reconstrueer ze uit een niet letterlijke weergave in het synoderapport):

1. Wordt in de Gereformeerde Kerken ook de noodzaak van wedergeboorte voor iedere bondeling gepredikt?
2. Wordt er onderscheid gemaakt tussen de schenking en de deelachtigmaking van de belofte?
3. Is er in de prediking oog voor de onderscheiden standen van het geloofsleven en komt het toeëigenende werk van de Heilige Geest ter sprake?
4. Bent u het ermee eens dat de confessionele gegevens met betrekking tot het persoonlijke geloofsleven in de prediking moeten worden verdisconteerd en de prediking dienen te stempelen?
5. Kunt u begrijpen, dat de Christelijke Gereformeerde Kerken van mening zijn dat het eventueel niet voldoen aan 'de religie van de belijdenis' in feite betekent, dat aan de belijdenis tekort wordt gedaan; dat dit verschil – wel één in belijdenis, niet in de toepassing van de belijdenis – niet meer ligt binnen het kader van de confessie?

Prediking en praktijk

We merken dat de vragen vooral over de prediking gaan, over de praktijk van het geloofsleven. De christelijke gereformeerden zijn er niet helemaal zeker van, of de aangeroerde zaken in de gereformeerde kerkelijke praktijk functioneren.

Met de eerste vraag vestigt men er de aandacht op, dat ook verbondskinderen *alleen door het geloof* worden behouden. Hun verlossing is niet automatisch in hun doop en kerklidmaatschap inbegrepen. Een doop met belofte van verlossing is niet hetzelfde als de verlossing zelf. Daartussenin zit het werk van de Heilige Geest. Hierover was men het eens. In deputatenjargon: er was overeenstemming over de *noodzaak* van het toeëigenende werk van de Heilige Geest. De vertegenwoordigers van de Gereformeerde Kerken hebben gezegd dat in deze kerken de noodzaak van wedergeboorte voor iedere bondeling wordt gepredikt.

De vraag over het onderscheid tussen schenking en deelachtigmaking van de belofte sluit hierbij aan. De schenking van de belofte moet worden onderscheiden van de 'deelachtigmaking' van de belofte. Als ik het goed zie, wordt met de 'schenking' bedoeld dat de Heilige Geest in de belofte van het evangelie het door Christus voor ons verworven heil toezegt. Maar nu moeten wij de belofte gelovig aanvaarden, iets passiever gezegd: wij moeten het in de belofte geschonken heil door het geloof deelachtig worden, nog passiever gezegd: de Heilige Geest moet ons door ons het geloof en de bekering te schenken dat heil deelachtig maken. Praktisch betekent dat, dat iedereen in de kerk even duidelijk met de belofte van het evangelie wordt aangesproken, maar dat niet iedereen er ook even zeker van is dat hij of zij er ook deel aan heeft. De 'deelachtigmaking' is niet bij iedereen even ver gevorderd.

De 'religie van de belijdenis'

Hiermee komen we op de laatste drie vragen. Want je kunt dus niet alleen onderscheiden tussen geloof en ongelooft in de gemeente, ook in het geloof zijn allerlei 'standen', allerlei gradaties. In de prediking moet daar rekening mee gehouden worden. Je kunt niet alles op de ene hoop van het geloof of op de andere hoop van het ongelooft vegen. Dezelfde bijbeltekst betekent toegepast voor iemand die vaststaat in zijn geloof iets anders dan voor iemand die sterk twijfelt.

Hier wordt verwezen naar de Dordtse Leerregels. Daarin wordt bijvoorbeeld beleden, dat de uitverkorenen, ieder op zijn tijd, verzekerd worden van hun eeuwige en onveranderlijke uitverkiezing tot behoud, *zij het niet bij ieder-*

een even sterk en in gelijke mate (112). In de tekst die de christelijke gereformeerde deputaten hanteren luidt de laatste zinsnede: 'hoewel bij onderscheiden trappen en met ongelijke mate'. Er zijn ook andere passages uit dit belijdenisgeschrift aan te halen (7ie I 16, Y 5, 9, 11, F3). Het geloof blijft overigens niet verborgen, zoals artikel 29 van de Nederlandse Geloofsblijdenis weet. De gelovigen zijn hieraan te herkennen 'dat zij, na de enige Heiland Christus aangenomen te hebben, de zonde ontvluchten en de gerechtigheid najagen, de ware God en hun naade liefhebben, niet naar rechts of links afwijken en hun oude mens met zijn werken kruisigen. Dat wil echter niet zeggen dat er geen grote zwakheid meer in hen zou zijn, maar door de Geest strijden zij daar elke dag tegen, hun leven lang. Zij nemen voortdurend hun toevlucht tot her bloed, de dood, het lijden en de gehoorzaamheid van de Here Jezus, in wie zij vergeving van hun zonden hebben door het geloof in Hem'. Deze vruchten van de verkiezing blijven ook niet verborgen voor hen die ze ontvangen (Dordtse Leerregels I 12 en Heidelbergse Catechismus antw. 86).

Er wordt in de gereformeerde belijdenissen gesproken over de praktijk van het geloven, over de werkwijze van de Heilige Geest. Zoals de belijdenissen het geloofsleven tekenen, dat is 'de religie van de belijdenis'. Ook dat hoort bij de inhoud van de belijdenis. Vandaar dat in de visie van christelijke gereformeerden het eventueel niet voldoen aan 'de religie van de belijdenis' in feite betekent, dat aan de belijdenis tekort wordt gedaan. Bepaalde elementen worden verwaarloosd.

Ernstige verschillen?

De verschillen worden door de christelijke gereformeerde deputaten als volgt geëvalueerd:

Als het over her onderscheidenlijk preken gaat menen de gereformeerde deputaten dat de gemeente als geheel moet worden aangesproken en is men beducht voor de classificatiemethode. Als van de zijde van de christelijke gereformeerde deputaten gewezen wordt op de noodzaak van de persoonlijke deelachtigmaking en beleving van het heil, stemmen de gereformeerde deputaten dat van harte toe, al is er bij hen wel beduchtheid, dat zo de belofte wel eens krachteloos gemaakt kan worden, als deze belofte niet tegelijk gepredikt wordt met bevel van bekering en geloof (D.L. II.5). Ten aanzien van de vraag of het werk van de Heilige Geest een plaats dient te krijgen in de prediking antwoorden de gereformeerde deputaten dat dit stellig zo is en dat de predikanten er bij hun tekstkeuze rekening mee mochten houden, maar dat dit niet impliceert dat het werk van de Heilige Geest in elke preek expliciet aan de orde moet komen.

Laat ik voor dit moment mogen vaststellen dat er onder het hoofd 'de toeëigening van het heil' verschillen geconstateerd zijn tussen de Christelijke Gereformeerde en de Gereformeerde Kerken. Ook door de gereformeerde deputaten, al spreken die liever over 'verschillen van inzicht'.

De christelijke gereformeerde synode van Groningen 1989 concludeerde uit het rapport van hun deputaten dat

daarover moest worden doorgepraat. Hoewel ze geen helemmering mogen zijn om te erkennen dat de Gereformeerde Kerken zich in alles willen stellen op de grondslag van en begeren te leven naar de gereformeerde belijdenis, zijn ze volgens de synode zo ernstig dat ze kerkelijke eenheid belemmeren.

De gereformeerde deputaten schrijven in hun rapport aan de generale synode van Leeuwarden 1990 dat ze teleurgesteld zijn over deze reactie. Zij hadden de vraag gesteld: zijn deze verschillen een kerkscheidende factor? Op deze vraag komt geen uitgesproken antwoord. De verschillen zijn wel een belemmering voor vereniging.

De synodecommissie die dit rapport bespreekt, deelt deze teleurstelling en vraagt bovendien: is nog wel van een schriftuurlijk verantwoorde bejegening sprake, wanneer algemeen geformuleerde bezwaren ('ernstige verschillen') worden geuit zonder dat ze worden geconcretiseerd, terwijl daar uitdrukkelijk om gevraagd is?

De eerste opdracht die de synode van Leeuwarden 1990 de deputaten voor het gesprek met de Christelijke Gereformeerde Kerken meegeeft is dan ook, 'een nadere verklaring en nauwkeurige omschrijving te vragen van de ernstige verschillen, die volgens de christelijke gereformeerde synode een belemmering zijn voor de eenheid, met name met betrekking tot de toeëigening des heils en de plaats van het werk van de Heilige Geest in de prediking'.

De tweede ronde

De gespreksronde die volgt op Groningen 1989 en Leeuwarden 1990 loopt van november 1990 tot maart 1992 en omvat zeven gesprekken. Bij de eerste ontmoeting geven de christelijke gereformeerde deputaten een toelichting op de besluiten van hun synode (Groningen 1989).

De vraag of de geconstateerde verschillen kerkelijk gescheiden optrekken rechtvaardigen, kon deze synode niet beantwoorden. Daarom gaf deze synode deputaten de opdracht zich erop te bezinnen, hoeveel ruimte voor verscheidenheid er in een kerk van gereformeerde belijdenis kan en mag zijn.

Dit blijkt in het vijfde gesprek van deze ronde (oktobr 1991) voor de christelijke gereformeerde deputaten te betekenen dat ze de toeëigening van het heil liever nog niet bespreken. Ze willen eerst de verschillen rond de toeëigening van het heil in relatie tot de belijdenis bekijken. Het lijkt hun correcter, dat de resultaten van deze bezinning op de synode van Apeldoorn 1992 worden besproken voordat ze terugkomen in de deputatengesprekken.

Een particulier geluid

'Iaar deze resultaten werd uitgezien, door sommigen vol verwachting, door anderen met vrees en beven. Want volgens de door de generale synode van Groningen 1989 verstrekte opdracht moest het een duidelijke uitspraak bevatten over de vraag of de visie op de toeëigening van het heil van de Gereformeerde Kerken en de Nederlands Gereformeerde Kerken legitiem is binnen het kader van de gereformeerde belijdenissen.

De aandacht was dus gespannen toen Léon van der Molen in een vraaggesprek voor *Koers* (21 augustus 1992) met ds. J.H. Velema ook de samenspreking ter sprake bracht:

'Met een compromis is niemand gediend. Men moet nu maar eens weten waar men met ons aan toe is. Ik denk dat je de eenheid het beste dient door met een duidelijke uitspraak te komen.' Als het aan de Nunspeetse éminence grise ligt, zal zijn synode dit najaar duidelijk uitspreken dat de vrijgemaakte/Nederlands gereformeerde visie op de toeëigening des heils niet legitiem te achten is binnen het kader van de gereformeerde confessie. 'Anders dan de vrijgemaakten zijn wij van mening dat een verschillende visie op dit punt niet als een uitdrukking van te tolereren pluraliteit binnen de gereformeerde confessie geaccepteerd kan worden. Wij zijn ons dit punt in toenemende mate bewust geworden en het is dus steeds nadrukkelijker deel gaan uitmaken van onze identiteit' (...) 'Nou ja, ik zeg natuurlijk niet dat ze de belijdenis loochenen, maar wel dat ze te kort doen aan een wezenlijk element van de confessie en dat niet weten te integreren in de praktijk. Wij willen hen dan ook zeker niet afschrijven. We moeten in gesprek blijven, al geloof ik dat de samensprekingen tussen de deputaten van de betrokken kerken hun langste tijd wel gehad zullen hebben. Ik denk dat we veel meer plaatselijk en persoonlijk aan de gang zullen moeten. En dan heb ik ook wel wat hoop dat we door een rustige thetische uiteenzetting bij de vrijgemaakten meer begrip zullen ontmoeten voor ons standpunt'.

Het is duidelijk: de Gereformeerde Kerken doen volgens ds. Velema te kort aan een wezenlijk element van de belijdenis. Maar ds. K.T. de Jonge gaf in het christelijke gereformeerde *Kerkblad voor het Noorden* (29 augustus 1992) o.m. het volgende commentaar:

Binnen de kerken hebben we als grond voor de omgang met elkaar: het gemeen akkoord naar Schrift en belijdenis. Van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken heeft de laatste Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in 1989 nog gezegd dat zij 'zich in alles willen stellen op de grondslag van en begeren te leven naar de gereformeerde belijdenis'. Dat is een uitspraak die staat als een huis. Als je vindt dat er sprake is van confessionele ontrouw, dan moet je dat bewijzen. Tot dat moment staat je confessionele trouw vast.

Apeldoorn 1992

De christelijke gereformeerde synode te Apeldoorn 1992 stelde vast dat de verschillen nog niet grondig zijn doorgesproken. Ze had al overwogen:

1. dat de zaken die betrekking hebben op de toeëigening des heils zeer duidelijk in het belijden der kerk verankerd liggen;
2. dat het instemmen met de belijdenis vergt dat ook deze aspecten daarvan in de geestelijke leiding, die via prediking en pastoraat in de gemeente gegeven wordt, tot hun recht komen;
3. dat het niet verdisconteren van deze elementen uit de belijdenis in prediking en pastoraat als een ernstig manco moet worden aangemerkt.'

en daarom uitgesproken:

1. dat zolang er ernstige verschillen zijn ten aanzien van de zaken van de toeëigening des heils, die verschillen een belemme-

ring zijn op de weg naar kerkelijke eenheid;

2. dat dit de roeping tot eenheid met gereformeerde belijders onverlet laat; ...'

Deze algemene uitspraak betekent toegepast op de samenspreking met de Gereformeerde Kerken, dat deputaten opdracht krijgen de verschillen duidelijk onder woorden te brengen en zich te bezinnen op de vraag hoe ernstig die verschillen zijn. Ze moeten een gefundeerd antwoord geven op de vraag of en zo ja in hoeverre de besproken zaken het voortgaan op de weg naar verdere eenheid belemmeren.

De deputaten voor (o.a.) de eenheid met de gereformeerde belijders in Nederland hadden de synode een bezinningsstuk voorgelegd als bijlage bij hun rapport: *De 'toeëigening des heils' in de belijdenisgeschriften. Een overzicht*. De synode besloot dat dit stuk als handreiking moet gaan dienen bij de verdere samenspreking.

Tussenbalans

Na een periode van rust op dit onderwerp zal er dus na de generale synode van Ommen weer over de toeëigening van het heil worden doorgesproken.

1. *De verschillen*. De gesprekken zijn tot heden nogal gehinderd door vooringenomenheid van beide kanten. De een benadrukte de verschillen en de ander bagatelliseerde ze.

Van christelijke gereformeerde zijde is van meet af aan gezegd: er *zijn* verschillen. Van gereformeerde zijde werd dan geantwoord: welke dan? Maar dat was niet helemaal reëel, omdat er steeds wel degelijk verschillen werden geconstateerd.

Van gereformeerde zijde is van meet af aan gezegd: de verschillen die er zijn, rechtvaardigen gescheiden optrekken als kerken niet, ze vallen binnen het raam van de confessie. De christelijke gereformeerde reactie was dan: ze zijn zo ernstig dat ze een belemmering vormen voor vereniging. Maar dat was ook niet helemaal reëel. Want binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken zijn minstens dezelfde verschillen en daar vormen ze geen belemmering voor samengaan.

Het christelijke gereformeerde uitgangspunt ligt nu vast. Er wordt niet gezegd dat er *ernstige* verschillen zijn over de toeëigening van het heil. Voor zo'n oordeel is het te vroeg. Het onderwerp is nog niet grondig genoeg ter sprake geweest. Dit is duidelijk terughoudender geformuleerd dan in Groningen 1989. Dat is winst!

De verschillen die al wel ter sprake zijn gekomen, moeten verder worden besproken 'opdat ze op deze wijze zullen worden weggenomen'. Dat laatste betekent dat de samensprekingen nog steeds in het kader staan van een streven naar kerkelijke eenheid.

Er blijft enige tweeslachtigheid: men wil de verschillen wegnemen door verdere bespreking. Maar moeten de verschillen – verschillen niet in de leer, maar in de beleving en praktische toepassing van de belijdenis – wel worden weggenomen? In hoeverre de verschillen moeten worden

weggenomen, hangt af van de *ernst* ervan en ook van de ruimte die er voor verscheidenheid zijn kan en tnag in een kerk van gereformeerde belijdenis.

2. *De leer van de belijdenissen.* Het bezinningsstuk neemt duidelijk zijn uitgangspunt in de belijdenissen. Desondanks is het beslist niet gelijk te stellen aan de belijdenissen. Deze zullen zelf het ijkpunt blijven voor het gesprek over de toeëigening van het heil.

Het formuleren van zo'n stuk moet ook niidnankelijk blijven binnen het streven naar gezamenlijke instemming met de belijdenis. Het moet geen formulier van *eigenheid* worden (dat eenheid afweert). Laat het een middel zijn om in de belijdenissen de *enigheid* (eenheid) tussen gereformeerden en christelijke gereformeerden te dienen.

3. *Duidelijke formulering.* De christelijke gereformeerde deputaten kregen ook de opdracht de verschillen duidelijk te formuleren. We synode is daartoe – terecht – zelf niet overgegaan. De logica is duidelijk: eerst de verschillen onduidelijk brengen, vervolgens taxeren in het licht van de belijdenis, vervolgen? kun je antwoord geven op de vraag of ze een gescheiden kerkelijk leven vereisen.

Hel zou goed zijn wanneer de Gereformeerde Kerken aan die duidelijke formulering van harte zouden meewerken. Tot nu toe hebben ze elke bespreking van de verschillen afgerond met de opmerking dat deze verschillen hun inziens geen 'kerkscheidende factor' (beroerde uitdrukking trouwens) vormen. Maar ook voordat je dat zegt moet je die verschillen duidelijk voor ogen hebben en confessioneel gewogen hebben. Ook de Gereformeerde Kerken hebben belang bij een duidelijke formulering van de verschillen! Meer dan ze tot nu toe hebben laten blijken.

4. *De wil tot vereniging.* De 'wil tot vereniging' van de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken is wel beproefd (al was het alleen maar door de duut van de gesprekken en de correspondentie), maar nog niet voldoende. Inhoudelijk en praktisch moet er nog veel gebeuren.

Zijn de Gereformeerde Kerken er echt klaar voor om zich metterwoon te verenigen met de Christelijke Gereformeerde Kerken? Zijn we klaar voor de omgang met een veel grotere verscheidenheid in opvatting en praktijk van het geloof dan we ooit gewend zijn geweest en in eigen kring wenselijk zouden achten?

Zijn de Christelijke Gereformeerde Kerken werkelijk bereid hun huidige balans te laten verstoren door een vereniging met de Gereformeerde Kerken?

Het is belangrijk eigen motieven kritisch te onderzoeken. 'De nadruk op de vreze des Heren en het samen gaan met anderen' die bij de christelijke gereformeerden te vinden is, is een rijke schat, schreef ds. De Jonge, maar

ik hoop niet dat de Christelijke Gereformeerde Kerken in horigmoed ten onder zullen gaan, omdat ze denken dat zij alleen deze rijke schat hebben.

Een sterk bewustzijn van eigen rijkdom kan een schriftuurlijke vrucht van afhankelijkheid en blij vertrouwen zijn en een blijk van christelijke nederigheid. Maar let op:

voordat je 't weet wordt het je aangewreven als hoogmoedige zelfverzekerdheid. Daar kunnen ook de Gereformeerde Kerken over meepraten.

Het is daarom geboden elkaar veel krediet te geven, vertrouwen te hebben in elkaars motieven en woorden, en ook geduld met elkaars zwakheden. En dit gedragen door een groot vertrouwen op de Geeft van Christus die geeft wat Hij eist.

Onverantwoorde on-enigheid tast eigen rijkdom aan. Verantwoorde enigheid verheldert het zicht op alle schatten en gaven van Jezus Christus.

R. ier Beek

De verslagen van de 'eerste ronde' zijn opgenomen in de *Acta Leertwiden 1990* [Barneveld 1990], bijl. XX, hier o.a. ook het rapport van de synode-commissie en de brief van de Christelijke Gereformeerde Generale Synode van Groningen 1989. De verslagen van de 'tweede ronde' in het *Rapport van de deputaten voor het gesprek met de Christelijke Gereformeerde Kerken aan de Generale Synode Ommen 1993*, in *Generaal Synodale Publicaties*, nr. 3/4 Barneveld [1992], blz. 3-17. Voor de besluiten van de christelijke gereformeerde synode van Apeldoorn 1992 raadpleegde ik het *Besluitenboekje Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland Apeldoorn 1992* [1993]. Het deputatenwerkstuk *De 'toeëigening des heils' in de belijdenisgeschriften*. Ben overzicht verscheen jl. maart als nummer van *Ambtelijk Contact* (Maandblad t.d.v. ouderlingen en diakenen van de Chr. Geref. Kerken in Nederland). Het is ook afzonderlijk verkrijgbaar.

**** Gevaar voor de kerken**

Vorige week hebben we de stelling 'kerkelijke verdeeldheid sluit confessionele eenheid niet uit' nader bekeken. Het bleek een stelling te zijn, die maar heel beperkt geldig is en waar je weinig mee kunt. *Bijna steeds* betekent **kerkelijke verdeeldheid wel degelijk** ook confessionele verdeeldheid. Er zijn tussen ons en christenen in andere kerken meestal duidelijke confessionele breuklijnen.

Ik vond het nodig om daar eens wat breder op in te gaan vanwege de risico's die de slagzin 'kerkelijk verdeeld, maar confessioneel één' voor ons kerkelijk leven met zich meebrengt.

Er gaat namelijk de suggestie van uit, dat 'de kerkelijke gescheidenheid' (zo maar in het algemeen, zonder dat het wordt beperkt tot bijv. de christelijk-gereformeerden), dat 'de kerkelijke gescheidenheid' een zaak is, die niet op het niveau ligt van het belijden.

Dat is een gedachte die in haar algemeenheid niet klopt, maar die toch zo maar ingang onder ons kan vinden. Je merkt al dat er in onze kerken een proces in die richting gaande is. Er wordt soms over de kerkelijke gescheidenheid gepraat op een manier, alsof het daarbij zou gaan om zaken van de tweede rang. Kerkelijke gescheidenheid raakt dan in veel gevallen niet het geloven, het belijden, maar is een kwestie van secundaire motieven, ze heeft alleen formele, kerkrechtelijke of historisch bepaalde oorzaken.

Dat betekent een structurele relativering van kerkelijke gescheidenheid! En dus ook relativering van de vraag, welke de kerk is waar de Here je hebben wil. De zogenaamde 'kerkkeus' wordt een zaak niet meer van het primaire niveau van geloof en gehoorzaamheid, maar het wordt een bijzaak. Bij welke kerk je hoort, dat wordt een kwestie die géén confessioneel gehalte heeft. In de richting van roomsen en vrijzinnigen heeft de kerkelijke gescheidenheid dat niveau en gehalte misschien nog wel. Maar naar de andere verschillende kerken is de gescheidenheid niet confessioneel bepaald.

Met een dergelijke manier van praten zijn we intussen een aardig eind verwilderd van wat onze belijdenis in arr. 27-29 NGB zegt. Hier is een relativering, die de feiten van de verdeeldheid weghaalt onder de spanning van het Woord en van de gehoorzaamheid van het geloof. Er gaat geen ander appel meer van uit dan alleen maar dat je – meer of minder concreet – eenheid met andere christenen moet zoeken.

**** Organisatie en kerk**

Onder ons is de laatste tijd een beweging gaande in enkele organisaties, waarbij men bredere samenwerking zoekt met christenen in andere kerken. Juist in dat kader worden de verhalen gehouden die je kunt samenvatten in de slagzin: 'kerkelijke verdeeldheid, maar confessioneel één'. Nu is bredere samenwerking in een bepaalde organisatie best te verdedigen. Maar dan moet je er wel het goede verhaal bij vertellen! De redenering 'kerkelijk gescheiden, maar confessioneel één' is geen goed verhaal. Maar je ziet, dat het toch ingang onder ons krijgt via de organisaties. De redeneringen die mensen uit de gereformeerde organisaties hebben opgezet, spreken over kerk en confessie op een manier die voor de gereformeerde kerken schadelijk is.

'Kerkelijk gescheiden, maar confessioneel één' – dat is een verhaal dat nu wel circuleert bij bestuurders en actie-

ve leden van enkele organisaties. Maar is het ook een verhaal dat je in de kerken zo kunt vertellen? Heeft ons spreken over kerkelijke verdeeldheid in de organisaties en ons spreken daarover in de kerk nog wel dezelfde teneur? Spreken we in beide vanuit hetzelfde ongedeelde geloof? En – dat is toch wel het minste – verdragen onze verhalen op die beide fronten zich wel goed met elkaar?

Mijns inziens is dat niet het geval. We zijn in de organisaties momenteel dingen aan het zeggen, waarvan een andere suggestie uitgaat dan van wat we in onze belijdenis en bijvoorbeeld in de preken en in de catechisaties zeggen. De lijnen beginnen uiteen te lopen. En de lijn die momenteel in enkele organisaties gevolgd wordt is – ongetwijfeld onbedoeld – bezig de confessionele en kerkelijke lijn te beschadigen. Wat je dáár zegt, klopt niet met wat je hier zegt.

Een concreet voorbeeld. Er is een broeder die als bestuurder van een gereformeerde organisatie in officiële stukken, artikelen en verklaringen steeds maar benadrukt, dat kerkelijke gescheidenheid confessionele eenheid niet uitsluit. Ieder die de drie formulieren van eenheid aanvaardt, is in zijn organisatie welkom, als hij maar positief staat tegenover het streven naar kerkelijke eenheid. Confessioneel kun je dus kennelijk dan met elkaar uit de voeten.

Diezelfde broeder is ook ouderling. Hij moet een gesprek voeren met een jongen uit zijn wijk die Nederlands-gereformeerd wil worden. Die jongen weet zijn weetje. Hij leest de krant en heeft een goed verhaal klaar. Hij zegt: ik verander wel van kerk, maar daarginds geloven en belijden we precies hetzelfde. De verschillen zijn alleen maar kerkelijk-historisch bepaald, niet confessioneel. Confessioneel zijn we toch homogeen?

Wat moet die ouderling doen? Moet hij nu als ouderling toch gaan zeggen wat hij als bestuurder heeft verzwegen, namelijk dat er wel degelijk confessionele verschillen zijn en dat het met het functioneren van de belijdenis in de Nederlands Gereformeerde Kerken niet helemaal in orde is?

Of als hij nu hetzelfde zou zeggen als in de organisatie: 'er is confessionele eenheid', kan hij wezenlijk dan nog veel anders dan van de jongeman vriendelijk afscheid nemen en hem veel zegen wensen in zijn nieuwe confessioneel-gereformeerde gemeente?

We lopen mijns inziens het risico, dat we momenteel in gereformeerde organisaties uitspraken doen, die afwijken van wat we in kerkelijk verband zeggen. De kerken hebben geen gemeenschappelijke spreekbuis om daartegen protest aan te tekenen. Maar de zaak moet vandaag wel aan de orde worden gesteld!

Als we dit niet met elkaar uitpraten, dan vrees ik dat we – hoe zeer ook onbedoeld – via een paar organisaties bezig zijn het confessioneel 'kerkbesef' in de Gereformeerde Kerken uit te hollen en te ondermijnen. Niet door de wens tot samenwerking, want die kan heel legitiem zijn. Ik zeg ook beslist niet dat organisatorische samenwerking alleen maar met mensen uit de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken mogelijk is. Maar de ondermijning vindt plaats doordat we die samenwerking gaan argumenteren met verhalen waar een lek in zit. Een lelijk lek, dat op langere termijn overstromingen veroorzaakt.

**** Een voorbeeld: het GPV-verhaal**

Een duidelijk voorbeeld daarvan is te vinden in de GPV-notitie 'Eenheid in beleid', die door de Verbandsraad van het GPV is geschreven voor de algemene vergadering

van 24 april a.s. Een exemplaar daarvan is aan de redactie van *De Reformatie* toegestuurd. Op 24 april zal een voorstel worden behandeld om voor het lidmaatschap van de verbondcraad niet langer het lid-zijn van een Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) verplicht te stellen.

Nu kan dat voorstel best acceptabel zijn. Mijns inziens is het een operatie die weinig voorstelt als tegelijkertijd de statuten nog zo'n sterke kerkelijke kleur houden. Er is niet ten onrechte van een 'kosmetische verandering' gesproken. Maar dat is een andere zaak. Waar het mij nu om gaat is, dat het verhaal dat in 'Eenheid in beleid' in § 5d wordt verteld over de kerk gewoon niet deugt.

In de belijdenis die in de grondslag van het GPV een plaats heeft, staat o.a. in art. 28 NGB, dat ieder schuldig is zich bij de kerk te voegen en zich met haar te verenigen. De gelovigen hebben de roeping zich af te scheiden van hen die niet bij de kerk horen. En ze moeten ook (art. 29 NGB) zorgvuldig onderscheiden welke de ware kerk is, die vervolgens aan drie kenmerken te kennen is.

Terwijl aan de ene kant deze artikelen voluit in de grondslag blijven staan en daarmee instemming wordt gevraagd, houdt de Verbondsraad anderzijds in de notitie in § 5d een wazig en vervagend verhaal over de kerk. Dat verzwakt en minimaliseert de krachtige belijdenis-taal door met name enkele passages waarop ik kort wil reageren.

*** 'Wij kennen niet volkomen'

Naar aanleiding van de kerkelijke verdeeldheid zegt de GPV-notitie allereerst: 'De confessie roept (...) alle ware chrtstgelovigen met ernst op zich door Christus te laten vergaderen tot Zijn ene kerk, door zich daarbij te voegen. Wij kennen de weg waarlangs Christus Zijn kerk in Nederland vergadert niet volkomen en kunnen niet voorzien langs welke wegen Hij die vergadering in de toekomst zal voorzetten'.

Op zichzelf is die tweede zin een waarheid als een koe. Maar het is ook een stelling waarmee je alle verschil tussen gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid op het punt van de kerk op een vrome manier kunt relativiseren. Het uitzonderlijke wordt hier tot uitgangspunt gemaakt. Een klein onderdeelje van de gereformeerde visie op de kerk ('wij kennen niet volkomen') wordt gemaakt tot de spil waar het GPV-verhaal over de kerk op gaat draaien! Een spil waar je alle kanten mee uit kunt.

Daarmee wordt iets vaag gemaakt wat in de verdrietige kerkelijke gescheidenheid van christenen nooit vaag mag zijn, namelijk dat wij ons moeten houden aan de geopenbaarde dingen, aan de opdrachten van onze Here. Dat we dan de wegen van de Here niet volkomen kennen, mag voor ons geen apart uitgangspunt daarnaast worden. Want dan gaat het tweede het eerste op-eten!

Mijns inziens kom je dan ook met deze stelling in strijd met het accent dat de belijdenis van art. 27-29 NGB legt. De spits van die artikelen is immers juist net, dat er verschillende legitieme wegen zijn waarlangs Christus vergadert, en dat we dat als uitgangspunt moeten nemen. De spits is, dat we goed moeten onderscheiden, welke de ware kerk is, dat we de eenheid met haar moeten onderhouden en dat we zo de weg moeten zoeken en bewandelen, die we van Godswegen hebben te gaan inzake de kerk.

Een accepteren van een 'kerkelijk meer-wegen-systeem' is vreemd aan de gereformeerde belijdenis. En het GPV-betoog heeft een andere spits, een andere teneur dan de belijdenis

*** In andere kerken trouw?

Een volgende passage luidt: 'Voorts kan met dankbaarheid vastgesteld worden dat ook in andere kerken een zodanige schriftuurlijke en confessionele trouw is dat daarin een basis wordt gevonden voor kerkelijke samensprekingen, gericht op herstel van eenheid, op landelijk of plaatselijk niveau'.

Ook dit is op zichzelf genomen niet onjuist. Toch gaat er in het kader waarin het functioneert een verkeerde suggestie van uit. Hier wordt gesproken over 'trouw' in 'andere kerken'. Is dat daadwerkelijke en onverkorte kerkelijke en confessionele trouw? Van welke kerken mogen we dat zeggen? En moet je hier geen restricties bij aanbrengen?

Hier worden de dingen onvoldoende helder onderscheiden. *Aanspreekbaar zijn* op de gereformeerde belijdenis is iets anders dan trouw *zijn aan* de gereformeerde belijdenis. Zeggen en doen – dat is toch niet een onderscheid dat voor het GPV irrelevant geworden is? Dat men in andere kerken *zegt* de gereformeerde belijdenis te aanvaarden, is voor ons toch geen basis om te concluderen dat er confessionele trouw *is*? En basis hebben voor samensprekingen is nog iets anders dan basis hebben voor een confessioneel gefundeerde samenwerking!

*** Verva(n)gingsformule

De GPV-notitie probeert een formule te vinden, waarop mensen uit verschillende kerken kunnen samenwerken zonder dat de belijdenis over de kerk gerelativeerd wordt. Men heeft daarvoor het volgende criterium ontwikkeld: 'Bepalend is of zij [de adspirant-leden] bereid zijn om, in gebondenheid aan Schrift en confessie, mee te bouwen aan de eenheid van de kerk van Christus'.

De Verbondsraad wil dit kennelijk laten gelden als minimum-criterium, waaraan christenen uit verschillende kerken op het punt van hun belijden inzake de kerk moeten voldoen.

Maar wat is de waarde van dat 'bouwen aan de eenheid van de kerk van Christus'? Je kunt kennelijk verschillende kerkelijke wegen gaan en toch aan de eenheid van de kerk van Christus bouwen. Waar vind ik die kerk? Is dat de kerk van art. 27-29 NGB? En is die eenheid iets dat alleen maar in de toekomst ligt? Wordt hier kerkelijke eenheid niet losgemaakt van het concrete spreken van Schrift en belijdenis en vervaagd tot iets toekomstigs?

Bovendien zeggen we nu wel dat adspirant-GPV-leden 'blijk' moeten geven dat ze hartelijk begeren tot kerkelijke eenheid te komen. Maar wat stelt dat nu precies voor? Wanneer en hoe geven we daar blijk van? Wat is daarvoor het meetpunt?

In feite worden hier verschillende passages uit onze belijdenis vervangen door een minimum-confessie, door een 'verva(n)gingsformule', dat je toch minstens mee moet willen bouwen aan de eenheid van de kerk. Als je die eenheid maar wilt, dan ben je een trouw gereformeerd belijden. En met die formule proberen we dan op het punt van de kerk mensen uit verschillende kerken naar één noemer toe te redeneren.

Nogmaals, ik ben niet van mening dat samenwerking in een politieke partij alleen maar mogelijk is met mensen met wie je in één kerkelijke gemeenschap leeft. Maar ik vind het wel gevaarlijk als we zulke samenwerking gaan funderen in dergelijke verhalen over de kerk, die zo anders van strekking zijn dan wat we in de belijdenis en in de kerk zeggen.

**** Liever moeite dan schade**

Het blijkt de laatste jaren, dat het moeilijk is om een goede en bevredigend formule te vinden voor organisatorische samenwerking van mensen uit verschillende kerken op basis van de gereformeerde belijdenis. Hoe lossen we dat op en hoe gaan we daar mee om?

Mijns inziens moeten we onze moeite eerlijk toegeven en bijvoorbeeld bij wijze van noodmaatregel de artikelen over de kerk dan maar van een restrictie voorzien in de grondslag. We kunnen dan ook over het verschil in het naleven van de artikelen 27-29 NGB een aparte verklaring van verschil van mening formuleren. Dat is altijd beter dan dat we allerlei gelegenheids-redeneringen tegen die artikelen aanplakken, die afwijken van de lijn van de confessie en van wat we in de Gereformeerde Kerken belijden en leren. Er moet hoe dan ook geen verschil groeien tussen ons 'kerk-verhaal' in de organisaties en dat in bijvoorbeeld de gezinnen, de huisbezoeken, de preken, de catechisaties en de scholen. Als dat zou gebeuren zou de schade groter worden dan de winst!

Dat betekent concreet, dat we in verschillende situaties rustig kunnen werken aan verbreding van de samenwerking, als we het maar doen *zonder* daar een ondeugdelijke alternatieve kerk-visie onder te leggen, *zonder* de breuklijnen die er zijn te camoufleren, en *zonder* de noodzakelijke nuancerings weg te laten.

Intussen blijkt wel weer, hoe noodzakelijk het is, dat we onder ons het onderlinge gesprek over de kerk en over de taxatie van de kerkelijke verdeeldheid voortzetten. Vanuit de redactie van *De Reformatie* zal, in vervolg op het gehouden congres, een verder initiatief in die richting worden ondernomen.

M. te Velde

GEKNIPT VOOR VANDAAG

ONDER GODS LEIDING

Als God de leiding in ons leven neemt, dan neemt Hij de leiding helemaal en zonder beperkingen. Zodat ik Zijn keuze volg en Zijn weg ga en niet eigenwijs hen, zodat ik tenslotte toch tot eigennuttige godsdienst zou komen.

Je kunt dan niet vooraf uitmaken, hoe het gaan zal en hoe het gaan moet, want in dat geval is het geen leiding van God.

Wat blijft er dan van de zelfstandigheid en het zelf doen van de mens over? Betekenen godsdienst en christelijk leven dan, dat de mens totaal niets is? En kan van de mens wel gevraagd worden, dat hij zichzelf zo ver wegcijfert, dat hij zelfs zijn eigen hart wantrouwt en onder tucht stelt?

Kint? Je hij de moderne mens, die hij de brokstukken van zijn mensenleven staat, aankomen met de boodschap: Laat die brokstukken liggen en zie af van elke wederopbouw: er wordt voor u gebouwd!

Dar klinkt als de dictatuur, waarbij gezegd wordt: er wordt voor u gedacht; er wordt voor u geleefd; er wordt voor u gevoeld.

Maar in de verhouding tussen God en mens is dat niet het geval. Er wordt niet voor de mens gedacht en geleefd en gevoeld. Maar hij denkt en leeft en voelt juist zelf weer. Want de mens is door God geschapen. En dat brengt met zich mee, dat het in de aard van de mens ligt, om helemaal door God beheerst te worden, zonder dat daardoor zijn vrijheid en vrijwilligheid wordt beschadigd.

Juist omgekeerd: zijn vrijheid en zijn verantwoordelijkheid en al zijn gaven en mogelijkheden komen pas goed tot hun recht, wanneer hij onder Gods leiding staat.

God leidt mij met inschakeling van mijn nadenken, van mijn vermogen om orde op zaken te stellen. En met mijn capaciteiten om mijn kinderen op te voeden zoals hij hun karakter past.

De leiding van God is niet uitgeschakeld of verminderd, wanneer ik met verstand en nadenken bezig ben, maar de leiding van God is het volkomen gevangen nemen van mijn denken en voelen en willen onder Zijn Woord.

Dit alles houdt in, dat het een groots gebeuren is, als de mens onder leiding van God geplaatst wordt.

Muur nok is duidelijk, dat je niet met één sprong komt van vermeend zelfbestuur naar een plotseling voltooid Godsbestuur.

Integendeel, het leven onder de leiding van God kent ook zijn groei. Er is een ontwikkeling van het eerste zich buigen voor het machtswoord van God tot het steeds meer zich aan Hem gewennen, en steeds meer inleven en ingroeien in deze vernieuwde verhouding.

Er is geen leiding van God in het mensenleven zonder de Christus. Jezus Christus is de werkelijke leiding van God. Hij is de leidman en voleinder van ons geloof. Hij is het die zelf de loopbaan liep, zijn eigen bijzondere loopbaan. En die ons de weg leert te gaan die naar het leven leidt, en die ons leven beheerst en bestuurt, zo, dat God het daarin beheerst en bestuurt.

Naar K. Sietsma, 'Het christelijk leven', 1939.

Groeïende overéénstemming

We hoorden de vorige keer de waarschuwendende stem van wijlen prof. W. Kremer van Apeldoorn tegen de 'eenzijdige piëtistische visie', waardoor de zekerheid van het geloof wordt ondermijnd. Een visie, waaronder, naar zijn eerlijke bekentenis, 'onze kerken' (bedoeld zijn: de Christ. Gereformeerde Kerken) veel geleden hebben.

Het kost weinig moeite om hier naast gelijkkluidende stemmen te laten horen. Ds. J.H. Velema heeft in 1966 in zijn *Kerk tussen klem en knoop*, 159 e.v., breed de schadelijke invloed van het subjectivisme als volgt in vijf punten getekend:

1) 'De beloften Gods worden niet voldoende gezien als inhoud van de prediking. Dientengevolge is er een andere benadering van Gods Woord. De tekst wordt meer gebruikt voor een bepaald bevindingssysteem dan dat geluisterd wordt naar Gods Woord. Maar dat Gods belofte, iedere gedoopte persoonlijk op naam betekend en verzegeld, een eisend en vrijmoedigheid-gevend karakter heeft, komt niet genoeg door...'

2) 'Het Verbond Gods wordt niet voldoende gezien als de genadige beschikking Gods over de gelovigen en hun zaad (–) waar het genadeverbond niet de dragende achtergrond van prediking en gemeentebearbeiding is daar komt de gemeente in drijfzand terecht. Ze vervalt tot valse lijdelijkheid...'

3) 'De eenzijdige nadruk op de wedergeboorte. Gevolg is dat de mens teruggeslagen wordt op zichzelf. Het gaat er dan om eerst te weten wedergeboren te zijn (–) aan de wedergeboorte wordt dan het recht ontleend om avondmaal te vieren...'

4) 'De scheiding tussen Wet en Evangelie (–) de voorbereiding op het Evangelie door de prediking van de Wet heeft ons een systeem gebracht, dat het zicht op Christus verduistert. Zonde- en ellendekennis wordt dan teveel gezien als voorwaarden voor de genade. Ten diepste gaat men de grond leggen in de mens zelf, in zijn beleving van zonde en genade.' In dit verband merkt ds. Velema nog op, dat 'praktisch' 'onze kerken' meer op Luther dan op Calvijn zijn georiënteerd.

5) 'De tegenstelling tussen natuur en genade (–) Het sombere gelaat, het donkere gewaad en het zware gepraat zijn op dit standpunt de kenmerken van het echte christelijke leven.' Hier gispt de schrijver het traditionalisme uitkomend in een onkritisch vasthouden aan de 'oude' bijbelvertaling. In ditzelfde verband erkende prof. J. van Genderen in 1957 (*Chr. Enc.*): 'De sociale, politieke en culturele vraagstukken hadden in de kerken niet altijd de aandacht die zij verdienden.'

Velema laat ook duidelijk uitkomen dat in de Christ. Gereformeerde Kerken een duidelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden vooral in confrontatie met de Gereformeerde Gemeenten: 'Door de strijd met de Geref. Gemeenten worden we (nl. in de periode ná 1922, de benoeming van J.J. van der Schuit als 'docent' in Apeldoorn) gedwongen ons te bezinnen op de positie en inhoud van Verbond en doop. Het is de betekenis van ds. J. Jongeleen geweest, dat hij in zijn polemieken met ds. G.H. Kersten teruggreep naar de aloude verbondleer en duidelijk stelde dat er geen ineenschuiving mag zijn van Verbond der genade en Verbond der verlossing' (*a.w.*, 153).

Het is geen wonder, dat deze Schriftuurlijk-reformatische ontwikkeling *binnen* de Christ. Gereformeerde Kerken sterke weerstand heeft ondervonden. Er tekent zich zelfs duidelijk een zgn. 'rechtervleugel' af ('Bewaar het pand') die deze ontwikkeling betreurt – een 'afglijdingsproces' – en er zich tegen teweer stelt. Ds. Velema ziet achteraf met de komst van prof. Van der Schuit de reformatische ontwikkeling inzetten. Maar anderen dateren van die tijd het begin van een diep te betreuren afwending van de oorspronkelijke positie van de Christ. Gereformeerde Kerken sinds 1892! We hebben onzerzijds niet voor niets erbij stil gestaan dat men in deze tijd uit aversie tegen A. Kuyper en zijn 'idealistische' verbondsbeschouwing vluchtte naar het piëtisme van Bernardus Smijtegelt.

Toch wil ds. Velema met deze 'rechtervleugel' de band niet doorsneden zien! Hij doet ook veel moeite bij de behandeling van de genoemde 5 punten duidelijk te maken dat hij open oog heeft voor de noodzaak van de wedergeboorte en het wederbarende werk van de Geest, waar de Nadere Reformatie voor op wilde komen. We vragen ons momenteel niet af of *de wijze waarop* hij ondanks alle verschil toch voor de beleving van kerkelijke éénheid pleit, geen kritiek kan ontmoeten. Belangrijker lijkt het ons, dat wij met sympathie constateren, dat hier front gemaakt wordt tegen veréénzijdiging, terwijl tegelijk met alle macht de broeders worden vastgehouden bij Schrift en belijdenis.

In dit verband wil ik met nadruk uitspreken dat *dé* werstelling om de éénheid binnen eigen kerkgemeenschap volstrekt legitiem is. Het maakt de Christ. Gereformeerde Kerken uiteraard kwetsbaar en uiterst behoedzaam in het contact met 'onze' Gereformeerde Kerken. Wij moeten onzerzijds naar mijn overtuiging ook niet als de weg voor deze kerken zien, dat zij terwille van de eenheid met de Gereformeerde Kerken het maar voor lief nemen dat de eigen kerkgemeenschap uiteénvalt. Hier is veel geduld nodig, ook vanwege de historische achtergrond. Wij mogen onzerzijds wél vragen om verschoond te blijven van karikatuur-tekening van de gereformeerde kerken en de gereformeerde prediking. Op dat punt hebben we een klacht geformuleerd aan het adres van ds. Velema. Maar die klacht is er niet als hij ijvert voor de bewaring van broederlijke gemeenschap bij een gelijktijdig opkomen voor de heerlijkheid van Gods Verbond. Het heil daarin toegezegd, mag en moet toegeëigend worden in de weg van het geloof! Of – om het te zeggen in de bondige samenvatting van prof. Van Genderen in het aangehaalde artikel uit de *Chr. Enc.*: 'Met de beloften en eisen van de God des verbonds moet de bondeling, die immers een zondaar is, persoonlijk werkzaam worden om te komen tot waarachtige beleving van het genadeverbond. De schenking in de belofte en de deelachtigmaking door de H. Geest, de genadige toezegging Gods en de gelovige toeëigening van 's mensen zijde zijn van elkaar ondscheiden en op elkaar betrokken'.

Wanneer we ons nu vervolgens keren tot de positie binnen de Gereformeerde Kerken met betrekking tot de 'toeëigening van het heil' zullen we niet alleen trachten kritische opmerkingen eerlijk en openhartig te wegen, maar ons tegelijk ook afvragen, of de kritiek, *zoals* die is geformuleerd in het christ. gereformeerd 'bezinningsstuk' wel de nodige billijkheid in de beoordeling in acht neemt.

J. Kamphuis

TEKST EN UITLEG IN TONEN

– het 'Orgel=Büchlein' van Johann S. Bach –

Zondag aan zondag worden we geconfronteerd met koralen. Voor kerkorganisten is het koraalspel **hes** meest belangrijke onderdeel van hun taak. Niet alleen het begeleiden maar ook het spelen van bewerkingen.

Afgezien van **hes** spel voor de dienst, fungeren koraalbewerkingen in de meeste gevallen als voorspel op een **te** zingen lied; ze moeten een gemeente de melodie, **het** tempo en de toonhoogte aanreiken. Meer wordt er eigenlijk niet van koraalbewerkingen verlangd. Een andere functie of **status** hebben **zij** ook niet.

Tenminste, bij ons en in onze tijd. Want wanneer we bijvoorbeeld naar de **Duitse kerkmuziek** rond 1700 kijken, blijkt dat men daar met andere ogen naar koraalbewerkingen en het orgelspel in het algemeen **keek**. Van die zienswijze willen we in dit artikel iets op het spoor proberen te komen.

Orgel=Büchlein

Er is een tijd geweest dat elke organist in staat moest zijn zélf koraalbewerkingen te vervaardigen. Het maken van koraalbewerkingen was dan ook een belangrijk onderdeel van de opleiding die je als aankomend organist bij een gerenommeerd organist ontving.

Eén van die gerenommeerde leraren was Johann Sebastian Bach. Zo kon het op een goede dag gebeuren dat Bach tijdens zijn ambtsperiode in Köthen (1717-1773) een muziekboekje ter hand nam en in sierlijke letters op het titelblad schreef:

Orgel=Büchlein / Worinne einem anfahenden Organisten Anleitung gegeben wird, auff allerhand Arth einen Choral durchzuführen, anbey auch sich im Pedal studio zu habilitiren, indem in solchen darinne befindlichen Choralen das Pedal gantz obligat tractiret wird. Dem Höchten Gotr allein zu Ehren. Dem Nechsten, draus sich LU belehren.

(Waarin de beginnende organist een handleiding ge-

ven wordt om op allerlei manieren een koraal uit te voeren, waarbij ook een studie van het pedaal betrokken wordt doordat in de opgenomen koralen de pedaalpartij geheel bijpassend staat aangegeven. De hoge God alleen int eer, de naaste tot lering.)

Evenals andere beroemde werken (Wohltemperiertes Klavier I. Inventionen und Sinfonien) uit Bachs Köthense periode had het orgelboekje dus pedagogische doeleinden. Uit de titel blijkt dat het boekje de aankomende organist moest leren hoe je op alle **mogelijke** manieren een koraal kon bewerken. Tevens diende het boekje als lesmateriaal voor het pedaalspel.

De beste leermethode was volgens Bach gewoon goede voorbeelden te geven van koraalbewerkingen. De meester doet het zo, de leerling heeft hem slechts na te doen en moet hem vervolgens zien te overtreffen. Een oud princi-

Johann Sebastian Bach ± 1715

pe om ambachtelijke vaardigheden onder de knie te krijgen.

In het boekje schreef Bach op elke pagina de titel van een gezang. Het manuscript bevat 164 titels van koralen. Helemaal heeft Bach niet van alle gezangen ook daadwerkelijk een koraalbewerking geschreven. Hij heeft slechts 45 koraalbewerkingen voltooid, terwijl hij van één koraalbewerking ('Liebster Jesu wir sind hier') een variant componeerde. Van één bewerking (over het passielied 'O Traurigkeit, o herzeleid') staat slechts een fragment van twee maten in het Büchlein. De meeste composities zijn waarschijnlijk tussen 1713 en 1716 gecomponeerd.

De meningen zijn verdeeld over de vraag uit welk gezangboek Bach de 164 koralen geselecteerd heeft. Het is goed mogelijk dat Bach het gezangboek *Schuldiges Lob Gottes*, oder: *Geistreiches Gesangbuch* (Weimar 1713) raadpleegde. In dit 'Weimarer Gesangbuch' staan alle 164 gezangen die Bach in het Büchlein wilde bewerken. Welk liedboek Bach ook gebruikte, in ieder geval heeft hij bij de rangschikking van de 164 geplande koraalbewerkingen aansluiting gezocht bij de rubricering die destijds in de gezangboeken gebruikt werd.

Globaal kwam de rubricering op het volgende neer: eerst kwamen de wat ik gemakshalve maar even de 'kerkelijk-jaar' rubrieken noem. In deze afdelingen stonden liederen die op bepaalde feesten uit het kerkelijk jaar werden gezongen en dus 'tijdgebonden' waren.¹

Daarna kwamen de wat meer 'dogmatische' rubrieken met liederen die niet gebonden waren aan het kerkelijk jaar. Hieronder vielen onder andere de 'catechismusliederen' (Decalogolieder, Onze-Vader-liederen, enzovoort) en gezangen betreffende de rechtvaardiging. Tevens bevatte elk gezangboek doorgaans rubrieken met liederen voor bijzondere gelegenheden.

Bach heeft in het Orgel=Büchlein deze ordening aangehouden. Allereerst kwamen de 'tijdgebonden' koralen aan bod. De eerste 36 voltooide composities zijn bewerkingen van koralen uit respectievelijk de rubrieken: Advent, Kerst, Nieuwjaar, Maria Lichtmis, Passie, Pasen en Pinksteren.

De laatste tien voltooide koraalbewerkingen zijn geschreven bij niet-tijdgebonden liederen. Zij behoren tot de rubrieken: Von den zehn Geboten, Vom heiligem Vater Unser, Von der Rechtfertigung, Von Christlichen Leben und Wandel, Vom Creuz/Verfolgung und Anfechtung en Vom Sterben und Begräbnis.

In de 46 voltooide koraalbewerkingen uit het Orgel=Büchlein wordt de melodie als regel één keer en onafgebroken bewerkt. Het gaat dan ook om composities van beperkte omvang. In de begeleidende stemmen worden de eenmaal ingezette beweging en motieven consequent doorgezet tot het einde. Dat is trouwens een kenmerk van veel Barokmuziek.

De motieven voor de begeleidende stemmen ontleende Bach veelal aan de melodie. Bijvoorbeeld: de melodie van 'Herr Jesu Christ dich zu uns wend' begint met een gebroken drieklank. Die drieklank vinden we in kleinere nootwaarden terug in alle begeleidende stemmen. Bij dergelijke bewerkingen kun je met recht zeggen dat de melodie het hele bouwwerk draagt.

Een vrij nieuw verschijnsel in de koraalbewerkingen uit het Orgel=Büchlein was dat het pedaal een aan het manueel gelijkwaardige partij kreeg toebedeeld.

Tekst-muziek

Zoals we hierboven reeds zagen, schreef Bach de koraalbewerking voor pedagogische doeleinden. Hij wilde laten zien hoe je een gezangmelodie kon bewerken. Toch betekende dit voor de componist niet dat hij uitsluitend de melodie tot uitgangspunt nam. De tekst van het lied was minstens zo belangrijk. Ook die gedachte heeft Bach zijn leerlingen meegegeven. In 1746 schreef Bachs leerling Johann Gottfried Ziegler dat Bach eiste dat een organist 'die Lieder nicht nur so oben hin, sondern nach dem Affect der Worte spiele'.¹ Je moest de liederen niet klakkeloos, oppervlakkig spelen, maar naar de affecten van de woorden. (Men verwarre 'affect' niet met het programmatiese 'effect'!)

Hier komt naar voren dat in de lutherse traditie van een kerkmusicus niet alleen muzikale vaardigheden en kennis gevergd werden. Ook diende hij theologisch voldoende onderlegd te zijn. Een kerkmusicus had immers zeer veel te maken met de liturgie en ging beroepshalve intensief om met de Schrift en met liturgische teksten, zoals liedteksten.

Hoe dan ook, voor Bach was het componeren van koraalbewerkingen los van de liedtekst ondenkbaar. En juist de relatie tussen de koraalbewerkingen en de liedteksten is wellicht het meest intrigerende aspect van het Orgel=Büchlein. Het is daarbij zinvol op te merken dat Bach bij het componeren van zijn koraalbewerkingen recht wilde doen aan de complete liedtekst. Het gebruik van 'losse versjes' was sowieso een onbekend verschijnsel. Een lied werd benaderd als een lied en niet als een verzameling coupletten waaruit iedereen naar believen zijn eigen gezangen kon samenstellen. Wanneer Bach bij een koraalbewerking speciaal één couplet voor ogen gehad heeft, dan ging het om een vers waarin de hoofdgedachte van het lied onder woorden werd gebracht.

Om een indruk te geven waar men aan moet denken bij de relatie liedtekst-koraalbewerking, is het goed een paar eenvoudige voorbeelden te geven.

Iedereen is vandaag de dag bekend met het zingen in canon. Velen vinden dat een plezierige bezigheid. Niet zo verwonderlijk, want het is één van de meest eenvoudige te realiseren vormen van meerstemmigheid.

Ook organisten komen vaak in aanraking met canons. Het is een veel beproefde techniek in voorspelen bij psalmen en gezangen. De canontechniek werd ook in de 17de en 18de eeuw regelmatig gebruikt door organisten. Er is echter een niet onbelangrijk verschil: de canon was destijds niet alleen een term uit de muziektheorie, maar had ook een voor iedereen duidelijke theologische lading. Het woord 'canon' betekent letterlijk: richtsnoer, regel. In Bachs tijd stond de canon-techniek dan ook voor wet, getuigen, (na)volgen, volgzzaamheid, gehoorzamen.

Rach maakt in een aantal koraalbewerkingen gebruik van een canon.' Bijvoorbeeld in het kerstlied 'Gottes Sohn ist kommen'. Dit **gezag** handelt over Christus' komst in de wereld om de mens **van** de zonde en het kwaad te verlossen. De mens wordt opgeroepen standvastig te blijven in het geloof, dus: Christus' werk als richtsnoer voor zijn leven te nemen.

Vanuit de tekst geredeneerd is het logisch dat we ook in het passielied 'Christus der uns seelig macht' (BWV 620) een canon horen. We kunnen in dit verband wijzen op het slotcouplet, waarin de gemeente Christus' hulp inroept om Hem **steeds** te gehoorzamen. Er is echter meer te noemen. Het gaat in dit gezang om Christus die volbrengt wat in de Schriften staat geschreven. Hier doemen teksten op als uit Filippienzen 2: X op: 'En in zijn uiterlijk als een mens bevonden, heeft Hij Zich vernederd en is gehoorzaam geworden tot de dood, ja, tot de dood des kruises.' Dit is trouwens ook de motivatie waarom Rach in de bewerking over het lied 'Christe, du Lamm Gottes, der du tröstest die Siind der Welt' een canon gecomponeerd heeft. Hij, die de zonde van de wereld wegdroeg, deed dat in volkomen gehoorzaamheid (= canon) aan Gods wet (= canon).

De relatie tekst-muziek kon nog op veel andere wijzen gestalte krijgen. Overbekend zijn de dalende septiem-sprongen in de koraalbewerking 'Durch Adams Fall ist ganz verderbt' (HWV 637). Deze 'harde', dissonante sprongen (in de retorica spreekt men van 'saltus duriusculus') verwijzen naar de zonde-vul. De bewerking moet overigens naar mijn inschatting behoorlijk 'modern' geklonken hebben in de oren van de achttiende eeuwse kerkzanger.

Als laatste voorbeeld noem ik de koraalbewerking 'Herr Jesu Christ dich zu uns wend' (BWV 632). In het gezang wordt gevraagd of Christus zijn Geest uit de hemel naar ons toe wil zenden, zodat Hij ons in de waarheid leidt en wij op aarde instemmen met de lofprijzing van de engelen in de hemel. Kortom, hier speelt de 'verbinding' tussen hemel en aarde een cruciale rol. Het verbaast dan ook niet dat de koraalbewerking beheerst wordt door de stijgende en dalende melodische lijnen en figuren. De hemel is immers hoven en de aarde beneden, zodat de Heilige Geest moet neerdalen en wij onze lofzang opwaarts moeten heffen.

Besluit

Het aantal voorbeelden zou met zeer vele uit te breiden zijn. Duidelijk is dat de koraalbewerkingen niet alleen het werk te zijn van een componist die 'mooie' muziek schreef. Ze zijn eveneens het werk van een hermeneut en homileet, die doelbewust het evangelie in tonen verkondigde en uitlegde. Met behulp van de muzikale retorica en 'affectenleer' ondersteunde de muziek de tekst. De boodschap werd door de muziek onderstreept en geïntensifieerd. De tekst werd door de muziek aangevuld. Dit is levens de achterliggende motivatie waarom Bach

op de titelpagina schreef: 'Dem Höchsten Gott allein' zu Ehren, Dem Nächsten, drauss sich zu belehren.' De koraalbewerkingen dienden niet alleen God te verheerlijken, maar tegelijk (het één sluit het ander nooit uit!) kon de naaste zich erdoor laten onderwijzen, stichten. Zo ging dat. In die dagen...

J. Smelik

Voor de Lezers in het noorden des lands: het complete Orgel=Büchlein wordt dit jaar in drie concerten uitgevoerd op 3 april in de Petruskerk te Leens, op 29 mei in de Nederlands Hervormde Kerk te Winsum en op 18 december in de Gereformeerde Kerk 'De Rank' te Zuidhorn, Organist: Roelof van Luit. De bijbehorende koralen worden gezongen door het Noordgroninger Kamerkoor o.l.v. Jan Pranger.

¹ Het is zinvol op te merken dat diverse liederen, die volgens de rubricering in het gezangboek op een bepaalde zondag in het kerkelijk jaar gebruikt werden, op meer zondagen gebruikt konden worden.

² Zie: *Bach-Dokumente*, II, p. 423, nr. 542.

³ Zie o.a.: Casper Honders, *Over Bachs schouder...* Groningen 1985, p. 146-148.

Het laatste oordeel over 'de hoer'

Haar naam is
Babylon

'Van het boek Openbaring begrijp ik eigenlijk weinig. Neem nu hoofdstuk 17, wat wordt er met die beeldspraak bedoeld?'

Veel uitleggers hebben zich gebogen over de vraag wat er met 'de hoer' in Openbaring 17 bedoeld wordt. De vele antwoorden maken het voor de bijbellezers niet makkelijker. wie

kan nog wijs uit de vele (elkaar tegensprekende) opvattingen?

Ds. Groenenberg zet de verschillende visies met hun argumenten voor u op een rij. Zo geeft hij houvast om het beeld te begrijpen. Uiteindelijk geeft hij zijn oordeel over 'de hoer'.

Haar naam is Babylon, over 'de hoer' in Openbaring 17, 168 pag., geb., f 26,50
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le
nre b.v.
Postbus 25
1559
tel. 01100 1559

EEN BIJBELS REISBOEK OVER HANDELINGEN

Dr. H. Mulder is een rasecht reiziger. Hij doceerde in Beiroet en preekte voor de kleine christelijke gemeente te Daniascus. Ook volgde hij de route die de apostel Paulus heeft afgelegd, zij het per auto en niet te voet. Uit af zijn reiservaringen is een bijbels reisboek ontstaan over het bijbelboek Handelingen. Het is het verslag van een ontdekkingsreiziger.

Mulders 'reisboek' is perikoopsgewijze opgezet. Elk gedeelte begint met een eigen vertaling van de tekst van Handelingen, gevolgd door een goed leesbare toelichting. Er vindt geen discussie plaats met andere uitleggers en men treft alleen verwijzingen aan naar andere bijbelteksten. De formule is dus vrijwel gelijk aan die van de serie *Tekst en toelichting*, wat de vraag doet rijzen waarom dit boek eigenlijk niet (evenals Mulders commentaar op Lucas) in die serie is opgenomen. Dat kan toch niet te wijten zijn aan het feit dat enkele verduidelijkende kaartjes werden opgenomen?

De ondertitel 'een bijbels reisboek' wil blijkbaar Leggen dat vooral de historische en geografische aspecten van het boek Handelingen worden belicht. Zo worden we in het commentaar op Hand. 17 uitvoerig geïnformeerd over de Griekse syncretisme, maar minder uitgebreid over de tekst van Paulus' toespraak in Athene. En bij Hand. 19 vernemen we hoe het mogelijk was dat zich te Efeze leerlingen van Johannes de Doper bevonden als geïsoleerde gemeenschap, maar over de kweek van kun (her?)doop laat Mulder zich helaas niet uit.

Het boek Handelingen wordt in dit 'bijbels reisboek' koninkrijk behandeld als het tweede boek van Lucas, geschreven voor de Romein Teofilus. Dit maakt het geheel prettig leesbaar en boeiend. In gedachten volgen we de arts Lucas, die in Paulus' gezelschap reist. Alleen: wie was Teofilus? Hoewel wij over hem zo goed als niets weten, meent Mulder te kunnen stellen dat Teofilus een vooraanstaande 'godvrezende' is geweest, iemand die interesse had in de joodse religie. Gezien zijn positie kon Teofilus geen jood worden, maar Lucas wil hem het geloof in Jezus Christus voorhouden waarbij het onderscheid tussen jood en Griek wegvalt.

Als Petrus dan op Pinksteren spreekt over de belofte 'voor hen die ver zijn' (Hand. 2) zou een man als Teofilus deze woorden op zichzelf mogen toepassen, aldus Mulder. Hij woonde immers vanuit het joodse land gezien heel ver weg, maar was toch door de Here geroepen. En hier zoekt Mulder ook de oorzaak voor het merkwaardige feit dat Stefanus' toespraak in het boek Handelingen (hoofdstuk 7) veel uitvoeriger is weergegeven dan menige preek van Petrus of Paulus. Omdat Teofilus graag

meer wilde weten over de geschiedenis van het joodse volk, deed Lucas uitgebreid verslag over de toespraak van Stefanus. Op zichzelf geeft de persoon van Teofilus, zoals Mulder die ziet en tekent, dus een interessante invalshoek voor dit commentaar. Maar als kader voor een commentaar blijft het allemaal wel erg hypothetisch wegens gebrek aan gegevens. De lezer moet zich dat terdege realiseren.

Afgezien daarvan zal dit 'bijbels reisboek' echter bijzonder behulpzaam kunnen zijn bij het lezen en bestuderen van het boek Handelingen. Mulders reisboek is met name aan te bevelen waar het gaat om een historische en geografische plaatsbepaling van de bijbelverhalen rond Petrus en Paulus. Achtergrondinformatie geeft aan die bekende geschiedenissen extra kleur. Het evangelie baant zich een weg door de antieke wereld. Maar die weg ging over historische bodem, van Jeruzalem naar Rome. Mulder heeft die weg geprobeerd te volgen en doet ons verslag van zijn ontdekkingsreis. Wie zijn reisboek ter hand neemt, volgt op zijn beurt een boeiende gids.

P.H.R. van Houwelingen

De auteur, H. Mulder, is inmiddels overleden.

N.a.v. Dr. H. Mulder, *De Handelingen der apostelen. Een bijbels reisboek*. Uitgeverij Boekencentrum, Den Haag 1992. Omvang 292 pagina's; prijs f 49.90.

K.S. IN SUID-AFRIKA

Niet alleen in Nederland maar ook in Zuid-Afrika is de honderdste geboortedag van prof. Schilder herdacht. In mei 1991 werd te Pretoria een Schilder 'Simposium' gehouden. Niet minder dan negen sprekers hebben daar allerlei aspecten van Schilders werk en leven helicit. De belangstelling voor dit gebeuren overtrof alle verwachtingen. Er waren ruim 150 deelnemers. Deze Schilderherdenking bracht kerkleden uit minstens vijf Afrikaanssprekende kerken bijeen. Er waren leden van de grote N.G. kerk, van de Doppers, van die Vrije Geref. Kerk, van 'de Hervormers' en van de 'Kandelaar', de voormalige gemeente van C. van der Waal. Op voorstel van prof. L. Floor van Potchefstroom besloot de vergadering de referaten en een korte samenvatting van de discussies in boekvorm uit te geven. Vandaar dit 90 pagina's tellende boekje dat wij nu bespreken. De redactie vroeg mij dit geschrift te recenseren, wni ik graag doe. Het draagt als titel: 'Klaas Schilder. Erfenis en betekenis'.

Het boek begint met de portretten van negen 'Outeurs' en daarop volgend een Inleiding van het 'Schilder-komitee', waarin het totstandkomen van het Simposium wordt uiteengezet. Daarop volgen tien hoofdstukjes. Eén van de negen auteurs nam er twee voor zijn rekening (F.J. Bijzet). Interessant is de discussie telkens aan het slot van de opstellen.

Hel zou te ver voeren hier de tien aspecten van Schilders leven en theologie, die aan de orde worden gesteld, te behandelen. Opvallend is het verschil met de Schilderpublicaties in Nederland uit de laatste jaren. De bijdragen zijn namelijk kort en populair gehouden. Dat komt misschien ook omdat niet alle auteurs theologen zijn. Er is een 'Navorsers' bij (K. Bijzet); een 'techniese bestuurder' (S.H. Salomons); een 'siviele ingenieur' (G. van Renssen). Zij hebben zich beijverd – dat deden trouwens ook de theologen – om voor het doorsnee Afrikaans publiek Schilder van alle kanten te belichten. Daar zijn rij bijzonder in geslaagd zonder dat dit aan de kwaliteit van het werk te kort deed. Het referaat van Salomons over 'Schilder en die prediking' besprekt heel kundig Schilders heilshistorische prediking. De theologen lieten het er ook niet bij zitten. Prof. S.A. Strauss (Nederduits Geref. Bloemfontein – hij studeerde ook een jaar in Kampen) en prof. V.E. d'Assonville (Dopper: Potchefstroom) geven een beknopte en heldere uiteenzetting van verbond en kerk bij Schilder.

De korte samenvattingen van de discussies laten zien dat in Zuid-Afrika dezelfde vragen naar aanleiding van Schilders oeuvre gesteld worden als in Nederland. Zo vroeg prof. A. van Wijk of KS 'hom nie soms aan cpekulatielwe redenasiel skuldig gemaak het nie'. Waarop E.A. de

Boer, die een referaat hield over 'Schilder se skeppingsleer', antwoordde 'Mooritlik het hy wel te min Skrifbewys daarby gebruik'. De Boer vroeg zich zelf in zijn opstel af of de idee van het kultuurmandaat in Zuid-Afrika wel bruikbaar is? 'Wat is die verskille in die werketiek van swartmense en blankes'. De Boer vindt Schilders visie te optimistisch voor de hoogontwikkelde technologische maatschappij in Zuid-Afrika en vraagt 'Is sy optimisme nie net in 'n eerste wêreld moontlik nie?'.

In het licht van de Zuid-Afrikaanse verhoudingen was het een gebeurtenis dat prominenten uit alle verschillende Zuid-Afrikaanssprekende kerken zich hier verenigden rond Schilders erfenis. Ds F.J. van Hulst heeft daar in zijn 'Enkele slotgedagtes' terecht de aandacht op gevestigd.

Hij schrijft: Ek praat geheel in die lpin van Schilder as ek dit as 'n verdrietige verdeeldheid lipeer' (87). De bijdrage van Van Hulst is opvallend. Er steekt een stuk zelfkritiek in dat niet alleen in Zuid-Afrika maar ook in Nederland het overwegen waard is. Hij typeert Schilders kerkbeschouwing als een groot vuur, maar voegt er aan toe: 'Aan 'n vuur kan jy jouw vingers brand. ek weet, maar 'n vuur is ook 'n louteringsvuur'. Wie normatief – vanuit het Woord – naar zijn eigen kerkverband kijkt 'bring veel sonde en swakheid in die lig. Ek weet dit van die kerkverband waaraan ek met my gemeente behoort'.

Ik heb respect voor de manier waarop Van Hulst zich met deze opmerking kwetsbaar opstelt. Hij vraagt zich in dit verband af of de vrijgemaakte kerken vanaf de Vrijmaking wel 'eksklusiewe regte op die aanduiding "ware kerke" kon laten geld'. Hij is van oordeel dat daardoor 'die dinamiek van Schilder se kerkvisie vervaag' (87). Van Hulst schrijft ook: daardoor 'het 'n star kerkbegrip as 'n muur rondom die Gereformeerde Kerke (vrijgemaakt) te staan kom'. En heel raak: 'Daardie kerkhegrip het weer gelei tot 'n muur van onbegrip en so is Schilder se kerkvisie as 'n tipiese vrijgemaakte eienaardigheid afgedank'.

Kaapstad is ver van Nederland. Maar de ontwikkelde gedachten verdienen ook tot onze lage landen aan de 7ee door te dringen en hier op hun gehalte gewogen te worden.

Tenslotte: er is de laatste tijd in onze kerken het een en ander in discussie gekomen. Ook Van Hulst draagt daar een steentje aan bij. Het kan geen kwaad ons kwetsbaar op te stellen. Nederland kan daarin lereri van Zuid-Afrika en dit jongste Schilderboekje laat zien dat Zuid-Afrika ook wil leren van Nederland. Er is otider de erfgenenamen van Schilder veel in beweging gekomen, wereldwijd! Zou hij daar zelf niet met geduld en belangstelling op hebben gereageerd? Getuigden zijn laatste artikelen in *De Reformatie* daar niet van?

R.H. Bremmer

Naar aanleiding van *Klaas Schilder. Erfenis en bekentenil*. Verkrijgbaar bij *Roek-* en kantoorboekhandel Nugteren, Singelpassage 11. 9401 JR Assen. Prijs f 14.95.

Onlangs vestigde P.A. Bergwerff in de Variant van het *Nederlands Dagblad* in een artikel opnieuw de aandacht op het boek van C. Trimp, *Klank en Weerklank. Door prediking tot geloofservaring*. Van dit belangwekkende boek is al even geleden hij De Vuurbaak de 3e druk verschenen. De prijs is f 24,75.

Eveneens een derde druk verscheen er bij De Vuurhaak van M.H. Sliggers, *Wat is hierop uw antwoord? Over de eredienst, de liturgische formulieren en gebeden*. Deze schetsenbundel kost slechts f 13,75.

M. te Yelde schrijft een aantal boekjes over Gemeenteopbouw. Het derde deeltje hiervan komt binnenkort uit. Van het eerste deel is inmiddels een herdruk verschenen. *Gemeenteopbouw I. Doelgericht en samenhangend werken in de christelijke gemeente*, is uitgegeven bij De Vuurbaak en knit f 16,75.

J.C. Ryle, een Engelse bisschop uit de vorige eeuw, schreef een heel aantal traktaten en meditaties. Een selectie hiervan is bijeengebracht in *De opperzaal*, uitgegeven bij De Groot Goudriaan. De prijs van dit werkje is \$2450.

Willy Bakker-Huizinga is o.a. bekend om haar aansprekende stukjes in het *Nederlands Dagblad*. Een aantal hiervan werd reeds gebundeld in het boekje *Een hand op je schouder*. Eind vorig jaar verscheen een tweede boekje, getiteld *Zo gaat het thuis*. Het is bij Kok Voorhoeve uitgegeven en kost f 17,99.

In de serie Bijbel en Praktijk (Theologische Verkenningen) is een deeltje uitgekomen onder de titel *Moeilijke psalmen*. Vragen als 'welkom op grond van de werken?', 'pleiten op goed gedrag?', 'tegenstrijdigheden in de psalmen?' worden door verschillende auteurs aan de hand van een of meer psalmen behandeld. Ook dit werkje is bij Kok Voorhoeve uitgekomen, de prijs ervan is f 18,90.

Na boekjes over de brief aan de Efeziërs en aan de Filippenzen is nu over de eerste brief van Petrus een boekje verschenen van Tonneke Bijker. Als *het anders gaat dan u denkt* is alweer hij Kok Voorhoeve verschenen en kost f 14,75.

Bij De Vuurbaak is vorig jaar een boekje uitgekomen over ontwikkelingssamenwerking. Het is een publikatie van de Groen van Painstererstichting. *Ontwikkelingssamenwerking. een burgerzaak* kost f 17,50.

Over de Jehova's getuigen is al het een en ander geschreven. Zo beschrijft Josy Doyon in een schokkend relaas haar ervaringen uit de tien jaar dat ze Jehova's getuige was. Hiervan is nu een vijfde druk verschenen. Dit 'verslag van een dwaaltocht' laat getuigen zien dat er een weg terug is. *Herders zonder erbarmen. Tien jaren Jeho-*

vah's getuige is hij Ten Have uitgegeven en kost f 24,50.

De Hervormde legerpredikant dr. J. van Eck schreef een boek over de vraag welke rol het begrip humanitas (mensenlijkheid) speelt in het werk van Calvijn. Van Eck laat zien dat Calvijn die mensenlijkheid ten volle in rekening brengt. *God, mens, medemens. Humanitas in de theologie van Calvijn* is uitgegeven bij Uitgeverij Van Wijnen en kost f 39,50.

Bij de Groot Goudriaan zijn twee werken verschenen van dr. W. Balke, hoogleraar in de geschiedenis van de Reformatie. *Omgang met de reformatoren* is een verhandeling over de blijvende betekenis die Luther, Zwingli en Calvijn hebben. Zowel kernpunten uit het reformatorisch be-lijden als kerkhistorische wetenswaardigheden worden besproken. Prijs: f 39,50.

Over de kerkgechiedenis na de Reformatie is het een en ander te lezen in *Heel het Woord en heel de Kerk*. Wat vele figuren uit die geschiedenis vermindert, is de strijd om het totaal van de Schrift, zoals daar ook in de Reformatie om gestreden is. Ook dit boek van Balke kost f 39,50.

Op filosofisch terrein is er ook een aantal boeken verschenen. B. Delfgaauw behandelt in zijn *Denkwegen* thema's uit het oeuvre van de grote westerse filosofen Aristoteles, Kant, Heidegger e.a. Het boekje is bij Kok Agora uitgekomen en kost f 29,50.

C.A. van Peursen schreef *Verhaal & Werkelijkheid. Een deiktische ontologie*. Kok Agora gaf dit boek uit. Prijs: f 39,90.

Eveneens verscheen daar *Om de Waarheid te zeggen. Over filosofie en literatuur*. Prijs: f 35,00.

Bij Kok/Tabor verscheen ook weer een *Bijbelatlas*. Hierin zijn honderden kleurrijke historische kaarten opgenomen van de bijbelse wereld. Prijs: f 35,00.

De vorig jaar overleden pater Wim Tepe schreef een verhaal over zijn ordebroeder, getiteld *San Martin de Porras. Arts zonder grenzen*. Martin (17e eeuw) werd bekend door zijn grote kennis van ziekten en kruiden. Kok Kampen gaf het boekje uit en het kost f 17,90.

Niek Bakker schreef *De andere modernist, T.S. Eliot en het christelijk geloof*. Eliot was een van de belangrijkste dichter-essayisten van deze eeuw. Hij wordt gezien als pionier van het Modernisme. Na zijn bekering heeft hij als geen ander door zijn werk bewezen dat christelijke literatuur bestaansrecht heeft. Het boek werd bij Oosterhaan & Le Cointre uitgegeven en het kost f 25,90.

Zenuwarts en dichter Piet Los houdt in *Spiegelbeelden* zijn lezers een spiegel van de werkelijkheid voor. Het is bij Kok Voorhoeve uitgegeven en kost f 14,90.

Een tweede druk verscheen bij De Vuurbaak van *Dooi-het Woord. Bijbellessen voor het voortgezet onderwijs*, deel 1, door W.A.E. Blijdorp en B. van Bruggen. Prijs: f 23,50.

Jan Meijer

Is het gevoel ondergesneeuwd?

Van meer dan een zijde klinkt momenteel de klacht dat in onze kerken veel te grote nadruk op het intellect en de kennis wordt gelegd, maar dat het gevoel ondergesneeuwd dreigt te raken. Daaraan worden dan allerlei conclusies verhotideti inzake het al dan niet fungeren van de kerkleden en het ontstaan van psychische moeiten. Zo wordt een beeld van het 'klimaat' van de kerken getekend, waarbij het erop gaat lijken dat de een de ander npraal in het kweken van een gevoel van onbehagen. Dit bracht ds. J. Slotman ertoe nader op deze beschuldiging in te gaan. Hij deed in het *Gereformeerd Kerkblad* voor het midden van 20 maart j.l. We geven een groot deel van zijn artikel weer.

Je kunt tegenwoordig nogal eens horen en lezen, dat wij in onze kerken een tijd achter de rug hebben, waarin de kennis, de leer het een en het al was, terwijl het gevoel was ondergesneeuwd. Toen ik enige tijd geleden op een vergadering dit ook weer hoorde beweren was mijn spontane reactie, dat het mij voorkwam, dat momenteel de kennis dreigde onder te sneeuwen. Naderhand denk je wat na over zo'n uitspraak, die je in een soort opwelling deed, en vraag je je af of je soms iiiiit teveel hebt gezegd. Ik meen, dat dit laatste niet het geval was. Op grond van veel wat ik meemaak en hoor ben ik inderdaad de overtuiging toegedaan, dat er onder ons een verbijsterend tekort aan geloofskennis, aan kennis van de leer der Waarheid bezig is te ontstaan. Ik ga hierop nu niet verder rechtstreeks in.

In dit artikel wil ik volstaan met het maken van een paar opmerkingen bij die bewering, dat wij een tijd achter de rug zouden hebben, waarin de kennis niet een en het al was en er, zoals het wel wordt uitgedrukt, een intellectualistische wind door de kerken waaide, terwijl ondertussen het gevoelsleven verkommerde. Bij deze bewering waag ik het een vraagteken te plaatsen. Ik heb de periode van de Vrijmaking (en op die periode slaat genoemde bewering toch stellig met name) hewust meege-maakt. Maar ik inoet eerlijk hekerinen, dat ik van dat onder-sneeuwci van het gevoel en viin dat al te eenzijdig benadrukken van de kennis niet zo heel veel heb ervaren en er in elk geval geen last van heb gehad. Dat kan natuurlijk aan mijzelf hebben gelegen, omdat ik er toen geen antenne voor had en het gewoon-weg niet onderkende. Maar ook nu kan ik, terugkijkend, nog niet inzien, dat in mijn jeugd en in de tijd daarna hoofdzakelijk ons verstand werd gevoed, terwijl er voor ons hart eigenlijk maar bitter weinig bij was. Ik kan ine wel voorstellen, dat in onze tijd, waarin ervaring en beleving zo sterk naar voien komci en worden beklmtoond, vooral jongeren gemakkelijk tot zo'n kijk op die periode koiiien. Maar ik zou hun, die zo'n kijk hebben, toch willen verzoeken niet te snel met hun oordeel over genoemde periode klaar te staan. Laar men in elk geval van tevoren gedegen cii zo objectief mogelijk kennis nemen van wat er in die periode onder ons werd geschreven en van wat er met name vanaf kansels en in catechisatielokalen werd ge-egd.

Thuis in de leer

Of ik dan ontken, dat er wel eens te veel werd getheoretiseerd?

Beslist niet. Ik wil best toestemmen, dat dit zeker wel eens het geval was. Er werden misschien wel eens prekcii gehouden, waarvan je nu zegt: dat waren echte leerredes in een minder gunstige zin van het woord. Maar ik ben ervan overtuigd, dat dit uitzonderingen waren. Men zou er eens een paar oude jaargangen van de piekenserie *Waarheid en Recht* op moeten doorlezen! Ik weet, dat het riskant is namen te noemen. Maar ik noem er toch een. En ik doe dat in dankbaarheid. Van 1957 tot 1961 heb ik regelmatig de preken gehoord van wijlen ds. J.R. Wiskerke. Deze predikant had grote wetenschappelijke gaven. Hij had in de kerken een goede naam. De preken, die hij in genoemde jaren hield, waren nogal lang. Hij groef dan ook diep in de Schriften. Maar liet deze theoloog van formant in zijn ambtelijk werk, en ik denk dan nu vooral aan zijn preekwerk, het gevoel onder-sneeuwen? Kreeg bij hem in het bijzotidei liet verstand voedsel? Geen sprake van! Wat deelde integendeel deze geleerde en ondertussen o zo bescheiden voorganger in zijn doorwrochte preken aan zijn hoorders brood voor het hart uit, wat hond hij liun het Woord van God op het hart. Je kreeg in de kerk van hem beslist geen theorieles. Je kreeg les in de praktijk van het gelovig leven met de HERE in het verbond van zijn genade. Was ds. Wiskerke daarin een uitzondering? Op grond van wat ik mij herinner van preken van andere voorgangers en op grond van door mij gelezen preken uit *Waarheid en Recht* ben ik ervan overtuigd, dat veel predikanten in genoemde tijd in dezelfde geest pieckten als di. Wiskerke dat deed.

Es verschenen in de eerste tientallen jaren na de Vrijmaking ongetwijfeld ook wel eens hoeken, schetsen en artikelen, waarvan ik nu zeg: daar was echter wel wat theoretische ballast bij. Maar ei-kwam ook genoeg aiider cii heter materiaal uit, dat allesbehalve uitsluitend een appèl deed op het verstand. Ik zou genoeg kunnen opnoemen. Maar ik volsta met liet vermelden van een boekje, dat dienst heeft gedaan op heel wat catechisaties. Expres kom ik met een catechisatieboekje op de proppen, oindat uit zo'n boekje stellig valt af te leiden of de catechisanten werden opgezadeld met hele hrokkn theorie of dat hun brood voor het hart werd meegegeven. Het boekje, dat ik op het oog heb heer *Aantekeningen bij de Heidelbergse Catechismus*. Het is van de hand van wijlen ds. J. van Bruggen van Assen. Dit boekje had vooral in de jaren vijftig onder ons een uitstekende naam. Ik denk, dat het inderdaad op heel wat plaatsen voor de catechisaties is gchruikt. Het mag m.i. gerust een schoolvoorbeeld worden genoemd van de wijze, waarop in de eerste tientallen jaren na de Vrijmaking binnen onze kerken catechisatie werd gegeven. Mee daarom noem ik ook juist dit boekje. Her telt (tenminste de derde druk) 152 bladzijden. Je zou het een Gereformeerde Geloofsleer (Dogmatiek) in zakformaat kunnen noemen. 'Alles' staat er in. De schrijver geeft op heldere wijze de leer van de Schrift door aan de jeugd. Maar je merkt voortdurend, dat hei hem er tot en in om begonnen is het hart van de catechisanten te bereiken. Ik zou dat met vele voorbeelden kunnen aantonen. Slechts één voorbeeld laat ik hier volgen. Het is genomen uit de bespreking van Zondag H 'Zo is de inhoud van ons geloof GOD ZELF. Ons geloof en hetiouwen richt zich op HEM, grijpt HEM aan. Ons geloof is niet een verstandelijke overtuiging, dat ei-een God is. Maar door ons geloof rusten wij in God, vertrouwen wij uns aan Hem toe'. Ik geef hier ook graag een zin duur uit de Inleiding, die voor vandaag geschreven kon zijn: 'Laten we rins dus bij het begin der carechicatie reeds goed indenken, dat veronachtzaming van de catechisatie Bondsschending en het begin van kerkverlating is'. Om cii lief ding zou ik willen, dat ik het voornaamste van wat ds. Van Bruggen in zijn boekje vanuit de Schrift doorgeeft zou kunnen overbrengen aan mijn eigen catechisatieci.

Blij over de leer

Misschien mag in de kerk de blijdschap inderdaad wel eens wat meer zichtbaar worden. Geen opgeklapte blijdschap echter. Maar eeri blijdschap over de leer der Waarheid, zoals deze in haar volle rijkdom in de kerk dient te worden verkondigd zondag aan zondag. Ik kan hier niet voorstellen, dat deze verkondiging een mens niet blij zou maken, hem niet zou ontroeren. Wat zou een zondig ineisenkind meer kunnen raken en verheugen dan de verkondiging van het verlossende Woord van God? Als men daar niet genoeg aan heeft, als men dat niet warm genoeg vindt, wat wil men dan toch meer? Keni men dan het Evangelie wel goed genoeg? Is men dan wel voldoende onderwezen in de leer der Waarheid, in de leer van het behoud? Kennis van die leer is broodnodig in onze tijd, waarin het gevoel en de ervaring zo centraal staan. Alleen als wij ons houden aan de Waarheid, leven uit Gods vaste beloften en zijn geboden bewaren in de kracht van zijn Geest, zal er hij ons sprake kunnen zijn van Schriftuurlijke bevinding, ervaring, beleving. En dan zal ons gevoel beslist niet ondersneeuwen. Het zal integendeel dun tot cii met worden geraakt. Maar als de kennis, de Schriftuurlijke p- loofskennis ondersneeuwt dan kunnen wij een heleboel voelen, maar wij zijn dan ondertussen wel bezig te bouwen op drijfzand, al breekt het enthousiasme er bij ons ook aan rille kanten uit. In dit opzicht maak ik me soms zorgen, omdat ik me niet aan de indruk kan onttrekken, dat enthousiasme in meer dan één geval gepaard gaat met bedroevend weinig kennis van de Waarheid, die naar de godsvrucht is (Titus 1 : 1). Ik wil daarom oproepen zich niet ongemerkt te laten meeslepen door wat men voelt of denkt te voelen, maar zich vooral grondig te verdiepen in het Woord van God, dat ons gebiedt te steunen op de HERE, onze God, zelfs als wij in diepe duisternis wandelen, van licht beroofd zijn en helemaal niets voelen, ook niets van God bespeuren (zie Jes. 50 : 10). En ik voeg hieraan toe de aansporing om hij hei zich verdiepen in het Woord van God dankbaar gebruik te maken van met name de belijdenisgeschriften van de kerk, vooral ook oindnt daarin in gehoorzaamheid aan het Woord van God dwalingen worden weercld. die in onze tijd nog springlevend blijken te zijn, maar die, zo vrees ik, niet altijd op tijd als dwalingen worden onderkend.

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

BEROEPEN

Beroepen te Zevenbergen: W. van der Schee, kandidaat te Kampen.

JUBILEUM

Het was maandag veertig jaar geleden dat ds. M. van Dooren te Hattem (emeritus-predikant van Zwijndrecht-Groote Lindt) in het ambt werd bevestigd.

Meijert van Dooren werd op 21 oktober 1924 in Kampen geboren. Na zijn theologische studie werd hij predikant te Musselkanaal (f 2 april 1953). Daarna te Rouveen (1956), Axel (1963), Vlaardingen (1967), Hattem (1971), Rotterdam-Noord (1977) en Zwijndrecht-Groote Lindt (1982). Hij ging op 9 september 1991 met emeritaat.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Gereformeerde Scholengemeenschap Zwolle * *School*: het telefoonnr. is (038) 698698.

Vereniging van Ger. Kerkorganisten * *Voorzitter*: M. den Otter; *Penningmeester*: F. Hoogland, postcode moet zijn: 8911 AK Leeuwarden; *Redactie 'Orgeldienst'*: (zie secretaris); *Bestuursleden*: H. Ophoff, Grasklokje X. 3721 JA Dalfsen, ☎ (05293) 4029; W.P. Meinardi, Twenthe 17,9405 GV Assen, ☎ (05920) 57722.

Vereniging van Geref. Studenten te Delft * *Bestuur*: A. de Gelder, praeses; M. Nederveen, abactis; A.J.H.J. Gerrits, fiscus; A.H. Veenstra, assessor. Het bestuursadres is ongewijzigd.

PERSBERICHT

Op zaterdag 24 april a.s. organiseert de *Vereniging van Christen-Historici* een studieconferentie onder de titel 'Isolément en kracht – verzuiling en overtuiging in de gereformeerde wereld in de 19e en 20e eeuw'. De studieconferentie gaat onder meer in op organisatieprocessen in antirevolutionaire, vrijgemaakt-gereformeerde en reformatorische kring. Sprekers: drs. G. Harinck, drs. A. Oostlander, drs. J. Kennedy en dr. R. Kuiper. Ter voorbereiding verschijnt een themanummer van *Transparant*, het verenigings tijdschrift van de VCH.

De studieconferentie wordt gehouden in de Lutherse Kerk, Hamburgerstraat 9 te Utrecht, om 10.00 uur. Toegangs prijs f 15,-, lunch f 10,-. Opgave door bedragen over te maken op giro 2664113 t.n.v. penningm. VCH, St. Maaartensdijk. Telefonisch opgeven op nummer (01666) 3853.

Inlichtingen: idem. of: (03408) 70999.

VAN RIETSCHOTEN

BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 13 Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel. 010-4820488 Tel. 010-4821365 Tel. 01806-19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht